

Damir Globočnik

Trubarjev spomenik v Ljubljani

GLOBOČNIK Damir, ddr., muzejski svetnik, SI-4240 Radovljica, Langusova ul. 29, damir-globocnik1@gmail.com

Trubarjev spomenik v Ljubljani

Zgodovinski časopis, Ljubljana 74/2020 (162), št. 3-4, str. 388–424, cit. 164

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Počastitev štiristoletnice rojstva začetnika slovenske književnosti in utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika Primoža Trubarja je imela liberalen značaj. Slovenski liberalci so Trubarja uporabljali v kulturnem boju proti katoliškemu taboru (zlasti opozarjanje na vzporednice med protestantizmom in sodobnim svobodomiselstvom). V katoliškem taboru so priznavali Trubarjevo literarno prvenstvo, vendar so v njem videli predvsem protestantskega cerkvenega reformatorja in odpadnika od katoliške vere. Prvi pobudnik Trubarjevega spomenika je bil pesnik Anton Aškerc. Prispevke je zbiral odbor, ki je bil na pobudo Društva slovenskih književnikov in časnikarjev ustanovljen konec leta 1907. Imena darovalcev je objavljala liberalni časnik *Slovenski narod*. Aprila 1908 so izdelavo spomenika zaupali kiparju Francu Bernekerju. V času VIII. vseslovenskega časnikarskega kongresa septembra 1908 so slovesno odkrili temeljni kamen za spomenik, spomenik pa maja 1910. Berneker je kip Trubarja za pridigarским pultom izdelal v duhu modernega kiparstva.

Ključne besede: Primož Trubar, protestantizem, javni spomeniki, Franc Berneker, Anton Aškerc, Ivan Hribar, Ivan Tavčar, Fran Zbašnik, VIII. vseslovenski časnikarski shod

GLOBOČNIK Damir, PhD in Art History and History, Museum Councillor, SI-4240 Radovljica, Langusova ul. 29, damirglobocnik1@gmail.com

Trubar Memorial in Ljubljana

Historical Review, Ljubljana 74/2020 (162), No. 3-4, pp. 388–424, 164 notes

Language: Sn., (En., Sn. En.)

Marking the 400th anniversary of the birth of Primož Trubar, the originator of Slovene literature who laid the foundations of the standard Slovene language, was liberal in its nature. Slovene liberals used Trubar in their cultural struggle against the Catholic camp, particularly by drawing attention to parallels between Protestantism and contemporary freethinking. The Catholic ranks recognized Trubar's literary achievement; however, they considered him to be, first and foremost, a Protestant reformer and a heretic. Anton Aškerc was a prime mover in the initiative to set up a monument commemorating Trubar. Contributions were gathered by a committee which was established in late 1907 on the initiative of the Slovene Writers' and Journalists' Association. Donors' names were published in the liberal newspaper *Slovenski narod*. In April 1908 the sculptor Franc Berneker was entrusted with producing the monument. The foundation stone was unveiled in a ceremony that took place in September 1908, during the 8th Pan-Slavic Journalistic Congress, and the monument itself was unveiled in May 1910. Berneker produced the statue of Trubar standing behind a preaching stand in the manner of modern statuary art.

Keywords: Primož Trubar, Protestantism, public memorials, Franc Berneker, Anton Aškerc, Ivan Hribar, Ivan Tavčar, Fran Zbašnik, the 8th Pan-Slavic Journalistic Assembly

Praznovanje tristoletnice smrti začetnika slovenske književnosti in utemeljitelja knjižnega jezika Primoža Trubarja v letu 1886 je bilo skromno. *Ljubljanski zvon* je obletnico počastil z objavo Aškerčeve pesnitve »Novi svetnik« in študije Andreja Fekonje o začetkih slovenske književnosti. Namero o spodobnem jubilejnem slavlju naj bi opustili, ker bi se ta »iz *lahko razumljivih* *uzrokov* *morebiti napačno tolmačila*«. ¹ *Slovenski narod* je pojasnjevanje, zakaj tristoletnica ni naletela na večjo počastitev, zavil v namigovanja: »... *a naše razmere so take, da se mora ob sebi umevna hvaležnost čestokrat umikati tesnosrčnim ozirom, da nekateri v najnedolžnejši stvari iščejo dlake v jajci, da se še tako jednostavnim pojavom radi podtikajo zli nameni, s kratka, da je vse polno predsodkov, pomislekov, bojazni in ozirov, prav malo pa odločne volje in prave zavesti*«. ²

Slovensko pisateljsko društvo je 3. julija 1886 v salonu ljubljanske čitalnice priredilo večer v Trubarjev spomin. Slavnostni govornik je bil Fran Levec. Predsednik čitalnice dr. Josip Vošnjak in Levec sta poudarila, da ne slavijo katoliškega duhovnika in poznejšega protestanta Trubarja, temveč njegovo literarno delovanje. Na sporedu so bili Aškerčev »Novi svetnik« (recitacija Luka Pintar) in pevske točke. »*Gorazdova pesem, 'Novi svetnik' ne našla bi lahko boljšega interpreta, nego je bil g. Pintar in tudi vse druge točke izzvale so splošno pohvalo, zlasti pa petje gospe A. Svetkove in govor M. Svetkove, ki se je pokazala izvrstno govornico in izborno domorodkinjo. /.../ Razen omenjenih govorov, bilo je še nekoliko napitnic, ubrano petje, v obče pa najmikavnejša zabava*«. ³

Zagrebski Slovenci (Ivan Benignar, dr. Fran Celestin, Franc Marn, dr. Avgust Mušič, Stožir, Matija Valjavec, dr. Lovro Vidrič) so udeležencem Trubarjevega večera poslali telegram: »*Slava Trubarju, ki je delal za vse razrede slovenskega naroda, za našo uzajemnost na jugu in zaslužil hvaležnost slovenstva in slovanstva*«. Prav tako dunajsko društvo Slovenija: »*Slava Trubarjevemu spomину, njegov značaj in ljubezen do naroda bodi vsem rodoljubom vzor*«. ⁴ Katoliški cerkveni list *Zgodnja Danica* je Trubarjevemu večeru v Ljubljani namenil pesem »Trubarovanje«: »*Trubarja so preslavljali, / S pisateljstvom umivali: / Je-li vmit zdaj prav lepó? / Kaj ti praviš, Hren, na to?*« ⁵

¹ Fran Levec, »Primož Trubar«, *Ljubljanski zvon*, 1886, št. 6, str. 377.

² »Ob tristoletnici Trubarjeve smrti«, *Slovenski narod*, 1886, št. 144.

³ Po: »Trubarjev večer«, *Slovenec*, 1886, št. 149; »Trubarjeva tristoletnica«, *Ljubljanski zvon*, 1886, št. 8, str. 510; »Trubarjev večer«, *Slovenski narod*, 1886, št. 149.

⁴ »Povodom Trubarjevega večera«, *Slovenski narod*, 1886, št. 150.

⁵ »Trubarovanje«, *Zgodnja Danica*, 1886, št. 28.

Podoben večer so istega dne pripravili v Trstu. V dvorani slovanske čitalnice se je zbralo 34 gospodov (mdr. konzul Jurca in dva častnika). Slavnostni govornik je bil pobudnik Trubarjevega večera Lovro Žvab, ki je predstavil začetke slovenske književnosti (mdr. rokopis, ki ga je našel pri beneških Slovencih),⁶ Trubarjevo življenje, književno delovanje in pomen. Sledile so napitnice in petje čitalniških pevcev. »*Vsi gospodje so bili jako praznično ubrani in zdelo se je, kakor bi se jih bil polastil oni mladostni duh, ki je Trubarja oživiljal in navduševal pri njegovem delovanju in v njegovih bojih.*« Dr. Karel Glaser in Jereb sta spregovorila tudi o Trubarjevih protestantskih tovariših. Jereb je opozoril na zasluge dr. Teodorja Elzeta, »*da so Slovenci in ves učen svet Trubarja prav spoznali ter začeli ceniti njegovo delovanje.*«⁷

Štiristoletnica rojstva Primoža Trubarja

Odbor za proslavitev štiristoletnice rojstva Primoža Trubarja je bil ustanovljen na pobudo Društva slovenskih književnikov in časnikarjev konec leta 1907 v Ljubljani. Na ustanovni sestanek 27. decembra 1907 v mestni posvetovalnici na magistratu so bila vabljeni vsa ljubljanska narodna (liberalna) društva. Po daljši debati, ali naj zbirajo prispevke za Trubarjevo ustanovo ali za spomenik, v kateri so sodelovali časnikarja Viktor Zalar in Miroslav Malovrh, predsednik Slovenske matice dr. Fran Ilešič, ljubljanski župan Ivan Hribar in kontrolor Mestne hranilnice Anton Trstenjak, so se odločili za »sicer skromen, a vendar dostojen spomenik.«⁸

Častna predsednica odbora je bila predsednica Splošnega slovenskega društva Franja Tavčarjeva, častni predsednik ljubljanski župan in državni poslanec Ivan Hribar (predlagala sta ju predsednik Društva slovenskih književnikov in časnikarjev, pisatelj in urednik *Ljubljanskega zvona* dr. Fran Zbašnik in tajnik društva, urednik *Slovenskega naroda* Rasto Pustoslemšek), predsednik odbora je postal dr. Fran Zbašnik, prvi podpredsednik dr. Fran Ilešič, drugi podpredsednik predsednik Pisateljskega podpornega društva prof. Rajko Perušek (vse tri je predlagal glavni urednik *Slovenskega naroda* in podpredsednik Društva slovenskih književnikov in časnikarjev Miroslav Malovrh), blagajnik pa c. kr. polkovnik v pokoju Mihael Lukanc pl. Savenburg (izvoljen na predlog Ivana Hribarja). V odboru so bili zastopani tudi predstavniki prisotnih narodnih društev (poleg omenjenih še Glasbena matica, Akademija, akademični ferialni društvi Sava in Prosveta, Zveza jugoslovanskih učiteljskih društev, Muzejsko društvo, Društvo slovenskih profesorjev, obe ljubljanski sokolski društvi, Žensko telovadno društvo, pevski društvi Slavec

⁶ Lovro Žvab (1852–1888) je v *Ljubljanskem zvonu* leta 1884 objavil izvlečke iz arhivskega gradiva, ki ga je zbral Mihel Jenner (1764–1828) in s katerimi je bilo mogoče osvetliti Trubarjevo bivanje v Trstu (L. Žvab, »Crtica o Primoži Trubarji«, *Ljubljanski zvon*, 1884, št. 1, str. 41–45).

⁷ Po: »Iz Trsta 6. junija«, *Slovenski narod*, 1886, št. 151; »Trubarjev večer«, *Edinost*, 1886, št. 55.

⁸ Po: »Trubarjev jubilej«, *Slovenski narod*, 1907, št. 298; »Seja radi proslave Trubarjevega jubileja«, *Slovenski narod*, 1907, št. 300; »Ponižno in krotko«, *Nova doba*, 1908, št. 3.

in Ljubljanski zvon, trgovsko društvo Merkur, Politično in prosvetno društvo za Trnovo in Krakovo, Politično in gospodarsko društvo za Vodmat).⁹

Že štiri dni po ustanovnem sestanku je *Slovenski narod* (31. december 1907) objavil javni poziv odbora: »*Obračamo se torej do vseh izobražencev našega naroda, ki imajo zmisel za veliko delo Trubarjevo z vljudno prošnjo, da nam priskočijo na pomoč in da vsak po svoji moči prispeva k stroškom, brez katerih seveda ni možna izvršitev naše namere. Čas je kratek in zato je nujno treba, da vsakdo brez odloga stori svojo dolžnost. Trubarjevega slavja se udeleže vsi slovanski narodi. Tem povodom bosta zborovali v Ljubljani avstrijsko slovansko časnikarsko društvo in društvo jugoslovanskih književnikov in časnikarjev. Sramotno bi bilo, če bi morali reči našim slovanskim gostom: Nameravali smo postaviti našemu prvemu književniku skromen spomenik, a naš klic med narodom ni našel odziva, naš narod se ni mogel povzpeti do tolikega navdušenja za svojega prvega slovstvenika, da bi bili mogli uresničiti to namero!*«¹⁰

Odbor za proslavo Trubarjeve štiristoletnice je na drugi seji 2. januarja 1908 za tajnika izvolil Josipa Krevla in Janka Kersnika, oba sta bila notarska kandidata. Na predlog blagajnika, polkovnika v pokoju Mihaela Lukanca pl. Savenburga so sklenili prirediti 10. maja 1908 tombolo v korist Trubarjevemu spomeniku. Odločili so se poslati oklic za Trubarjev spomenik naslednjim listom in revijam: *Soča, Gorenjec, Notranjec, Naš list, Slovan, Domovina, Narodni list, Učiteljski tovariš, Nova doba, Ljubljanski zvon, Svoboda, Rdeči prapor, Prosveta, Naši zapiski, Glas svobode, Svobodna misel, zagrebški dnevnik Pokret, Obzor in Agramer Tagblatt, Savremenik* (Letopis Društva hrvaških književnikov), reški *Novi list*, beograjski *Slovenski jug* in praški *Slovanski prěhled*. Prošnje naj bi prejele vse slovenske občine in denarni zavodi. Medaljon na spomeniku bo izbran na natečaju, na katerem bodo lahko sodelovali vsi slovenski kiparji. Na predlog predsednika dr. Frana Zbašnika (1855–1935) so izvolili odsek za prireditev javne tombole in ožji komite oziroma pripravljalni odbor za postavitev spomenika. Za datum odkritja spomenika so določili 29. junij 1908.¹¹ V času odkritja spomenika naj bi v Ljubljani namreč potekal kongres Osrednje zveze slovanskih časnikarjev (28.–30. junij 1908).¹²

⁹ Po: »Proslava Trubarjevega jubileja«, *Gorenjec*, 1908, št. 2.

¹⁰ Po: »Slovenskemu narodu!«, *Slovenski narod*, 1907, št. 302; »Štiristoletnica rojstva Primoža Trubarja«, *Soča*, 1908, št. 2; *Edinost*, 1908, št. 2.

¹¹ Po: »Seja 'Odbora za Trubarjev spomenik'«, *Slovenski narod*, 1908, št. 2.

¹² Po: »Kongres 'Osrednje zveze slovanskih časnikarjev'«, *Slovenski narod*, 1908, št. 100. – Zamisel o ustanovitvi zveze slovanskih časnikarjev so sprožili Čehi. Prvi shod slovanskih časnikarjev je bil leta 1898 v Pragi, drugi v Krakovu, tretji v Dubrovniku, četrti pa v Ljubljani leta 1902 (po: »IV. shod slovanskih časnikarjev v Ljubljani«, *Slovenec*, 1902, št. 112). – Eden od rezultatov IV. shoda v Ljubljani je bil ustanovitev skupne organizacije slovenskih novinarjev in književnikov Društva slovenskih književnikov in časnikarjev v Ljubljani marca 1905. Sprva so nameravali ustanoviti organizacijo slovenskih novinarjev, vendar se urednik *Slovenca* Ivan Štefe in nekateri drugi časnikarji niso odzvali vabilu za sodelovanje v pripravljalnem odboru, saj so sami pripravljali ustanovitev Slovenskega časnikarskega društva. Zato so poleg novinarjev, zbranih okrog *Slovenskega naroda*, v pripravljalni odbor pritegnili tudi slovenske književnike. Za skupno organizacijo se je zavzelo več književnikov, zlasti Anton Aškerc in dr. Fran Zbašnik, ki je postal član pripravljalnega odbora (po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organiza-

Slovenska sekcija Svobodne misli je nameravala prirediti ob odkritju spomenika zaupno posvetovanje slovenskih svobodomiselnih krogov.¹³

Poziv odbora za zbiranje prispevkov so torej prejeli samo slovenski liberalni in socialdemokratski listi. O liberalnem značaju spomeniške akcije so pričali tudi imeni častnih predsednikov in prav tako sestava odbora. Glasilo Slovenske gospodarske stranke *Nova doba* je zato poudarilo: »Tako se pri vsaki stvari, ki bi morala imeti vseslovenski značaj, po nerodnosti gotovih ljudi pokvari ravno ono, kar bi se v takih slučajih moralo najbolj čuvati: na dan Trubarjeve slavnosti bodo slovanski gostje videli vse kaj drugega, kakor navdušenje slovenskega naroda, videli bodo edino le vzplamteti nekoliko slame na liberalnem pogorišču in čuli bodo, kako se bodo slovanski klerikalci, ki imajo večino naroda za seboj, norčevali iz cele prireditve, češ, štafažo so prišli delat potapljučemu liberalizmu, ki se na račun vseslovenstva skuša, ker drugače ne more, vsaj na zunaj ohraniti še na površju. Na takšen način se pri Slovencih proslavljajo veliki možje!«¹⁴

Socialdemokratski časnik *Rdeči prapor* je odklonil objavo poziva in očital odboru, da hoče Trubarjevo slavnost izrabiti v politične namene, saj je a priori dobila liberalen značaj (podobno kot je to veljalo za odkritje Prešernovega spomenika septembra 1905). Liberalci naj bi si po mnenju glasila jugoslovanske socialne demokracije znova prilastili spomeniško akcijo oziroma so jo izrabili za sredstvo v političnem boju. Logično bi bilo, če bi pred sklepanjem povabili na razgovor vse »neklerikalne struje«, nato bi bilo jasno, ali je mogoča nestranskska proslava ali ne. »In če bo vsled te nerodnosti njih oficielno slavnost motila druga, bolj odkritosrčna proslava, naj pripišejo to sami sebi.«¹⁵

Rasto Pustoslemšek (1875–1960), ki je bil urednik *Slovenskega naroda* in avtor Narodovega podlistka oziroma knjižice o Trubarju (*Primož Trubar. Ob štiristoletnici njegovega rojstva*, Ljubljana 1908, samozaložba), je povabil socialne demokrate na sejo odbora in prejel odločen odgovor *Rdečega prapora*: »Če slavi Hribar Trubarja, se nam zdi to taka blasfemija, da bi si morali najprej vzeti možgane iz glave, če bi hoteli sodelovati pri taki slavnosti. Gre se le za vprašanje, kako bi se dalo slovanski narod najbolje obvarovati blamaže, da slave katoliško-klerikalni priveski protestanta Trubarja, avstrijski reakcionarji pa revolucionarja Trubarja.«¹⁶

Odbor je na seji 4. aprila 1908 v mestni posvetovalnici na Magistratu odločal o obliki spomenika, o izbiri kiparja in o prostorju, kjer bo spomenik stal.¹⁷ Stroški za spomenik iz domačega marmorja naj ne bi prekoračili vsote 8.000 do 10.000 kron. Že aprila 1908 je bilo znano, da bo spomenik izdelal kipar Franc Berneker (1874–1932),¹⁸ ki je na začetku maja 1908 osnutek za spomenik poslal odboru, ta pa

cije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 244).

¹³ Po: »Prvi shod slovenskih svobodomislecev«, *Svobodna misel*, 1908, št. 6.

¹⁴ »Štiristoletnica Primoža Trubarja«, *Nova doba*, 1908, št. 1.

¹⁵ Po: »Odbor za Trubarjevo proslavo«, *Rdeči prapor*, 1908, št. 2.

¹⁶ »Gospod Rasto Pustoslemšek vabi socialne demokrate«, *Rdeči prapor*, 1908, št. 4.

¹⁷ Po: »Seja odbora za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 79.

¹⁸ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenec*, 1908, št. 84. – Franc Berneker je bil nezakonski sin gostaške hčere, ki je služila kot postrežnica in perica v župnišču v Slovenj Gradcu. Leta 1891

je o osnutku razpravljajal 14. maja.¹⁹ *Slovenski narod* je poudaril, da je Bernekerjev osnutek »žel pri odboru za Trubarjev spomenik nedeljeno hvalo«.²⁰

Franc Berneker je tedaj imel skromen atelje na Dunaju. Pri pridobitvi naročila so Bernekerju morda pomagali dunajski Slovenci. Franjo Baš piše, da bi dr. Pavel Turner (1842–1924), ki je Bernekerja podpiral med študijem in mu priskrbel delo pri grofu Pavlu Pallaviciniju, lahko deloma imel zasluge za naročili za Trubarjev spomenik in spomenik Janezu Nepomuku v Kranju, ki ga je Berneker izdelal v letih 1911–1913.²¹

Berneker je prejel naročilo odbora, ki je nameraval potrebna sredstva pridobiti z nabiralno akcijo v sorazmerno kratkem času. Prispevke za spomenik sta v imenu pripravljalnega odbora za Trubarjev spomenik sprejemala blagajnik Mihael Lukanc pl. Savenburg in uredništvo liberalnega časnika *Slovenski narod*, v katerem naj bi bila objavljena imena vseh darovalcev. »Pozivamo tudi ostale slovenske napredne liste, naj store svojo dolžnost in prično nabirati prispevke za Trubarjev spomenik!« je zapisalo osrednje glasilo liberalnega političnega tabora.²²

Slavnostno odkritje spomenika, ki je bilo predvideno 28. junija 1908, so preložili na september, saj se je spremenil tudi termin kongresa slovanskih časnikařev.²³

je kot vajenec prišel k podobarju in pozlatarju Ignaciju Oblaku v Celje, pri katerem je ostal štiri leta. Ob večerih in nedeljah je obiskoval obrtno šolo v Celju. Nato je pol leta delal v kiparskem oddelku podjetja za umetno obrt Gebrüder Colli v Innsbrucku. V Gradcu je pet mesecev obiskoval obrtno šolo in zatem zasebni atelje prof. Georga Winklerja, ki ga je spodbujal, naj se vpiše na akademijo. V letih 1897 do 1905 je študiral na akademiji za upodabljaljoče umetnosti na Dunaju. V letnem semestru 1901/1902 se je vpisal na specialko pri prof. Edmundu Hellmerju. Razstavljal je na prvi in drugi umetniški razstavi v Ljubljani v letih 1900 in 1902. Berneker je bil edini kipar, ki je sodeloval na Slovenski umetniški razstavi v Salonu Mietke na Dunaju leta 1904 (kipi Beda, Samota, Naplavljenca, dva portreta). Slovensko likovno in literarno moderno je prepričal tudi z osnutkoma za Prešernov spomenik in spomenik cesarju Francu Jožefu I. v Ljubljani, za katerega je na natečaju prejel drugo nagrado. Ukvarjal se je s portretnim kiparstvom (mdr. portreta Otona Župančiča, 1905, 1907). Leta 1905 je izklesal relief Sv. Martin in berač za župnijsko cerkev na Bledu. Na prvi umetniški razstavi v Jakopičevem paviljonu leta 1909 je razstavil plastike Naplavljenca, Katastrofa, Drama in Źrtve. Do leta 1915 je živel na Dunaju. Berneker je bil prvi slovenski moderni kipar. V njegovem kiparskem opusu so bili prisotni vplivi impresionizma, secesije, akademskega realizma in novobaročnega kiparstva.

¹⁹ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 111; »Seja odbora za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 113.

²⁰ Fr. (France) Kopal, »Upodabljaljoča umetnost«, *Slovenski narod*, 1908, št. 136. – Osnutek za spomenik je postal last ljubljanskega magistrata (po: France Štukl, »Doneski k zgodovini mestne umetniške galerije v Ljubljani«, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1971, št. 2, str. 116).

²¹ Po: Franjo Baš, »Dr. Pavel Turner«, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1935, Zvezek 1–2, str. 54. – Dr. Pavel Turner je bil od 1885 do 1902 vzgojitelj pri grofu Pavlu Pallaviciniju. Berneker je za okras parka Pallavicinijevega gradu Jemnice na Moravskem izdelal alegorične figure štirih letnih časov (1900/1901, neobaročni stil). Leta 1903 se je naselil v Mariboru. Na Dunaju je Bernekerja podpiral tudi dr. Fran Vidic (Franc Berneker, Avtobiografija, napisana za Riharda Jakopiča, 1903, v: Alenka Glazer, »Franc Berneker o sebi«, *Koroški fužinar*, 1972, št. 4, str. 22).

²² Po: »Nabirajte prispevke za Trubarjev spomenik!«, *Slovenski narod*, 1908, št. 114.

²³ Po: »Seja odbora za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 113; »Slavnost odkritja Trubarjevega spomenika«, *Slovenski narod*, 1908, št. 114.

Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev je na binkoštni ponedeljek 8. junija 1908 želelo prirediti izlet v Trubarjevo rojstno vas Rašico (Trubar naj bi bil domnevno rojen 8. ali 9. junija 1508).²⁴ *Slovenski narod* je pisal, da naj bi duhovniki v Velikih Laščah in Škocjanu s prižnice rotili ljudi, naj se na binkoštni ponedeljek doma poskrijejo, da ne bodo videli grdobij, ki jih bodo liberalci uganjali na Trubarjevi proslavi. Župnik Janez Jereb je v Škocjan pri Turjaku pridigal, da ga je sram župnikovati tam, kjer je bil rojen Trubar, kar je komentiral *Slovenski narod*: »Obžalujemo tega reveža na duhu, ne zamerimo mu pa ne, ker vemo, da mu je slepi verski fanatizem tako zmešal možgane, da ne more več misliti. Če bi mož imel zdrave možgane in z njim mnogo njegovih stanovskih tovarišev, bi moral vedeti, da slavimo Trubarja ne toliko kot reformatorja, kakor pred vsem kot ustanovitelja slovenske književnosti.«²⁵

Izlet je zaradi slabega vremena odpadel. Nov datum izleta je Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev želelo povezati z narodno slavnostjo na Rašici, na kateri bi na Trubarjevo rojstno hišo vzdali spominsko ploščo. Izletnikom je predlagalo, naj se udeležijo nedeljske veselice, ki jo bo priredila podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda v Velikih Laščah, in si ogledajo tudi Trubarjev dom. *Slovenski narod* je poročal, da Ljubljančanov na Rašico ni bilo, prišlo je več Trubarjevih častilcev iz Ribnice, Velikih Lašč in bližnjih krajev. Duhovščina je hujskala proti tistim, ki so prišli slaviti Trubarja, kar je celo med najpreprostejšimi ljudmi povzročilo ogorčenje in nejevoljo. Raščani so zlasti zamerili škocjanskemu župniku Jerebu, ker je blatil Trubarjev spomin in jim je prepovedal hoditi k maši v Škocjan, »češ, da ne mara trpeti v cerkvi ljudi, ki so doma v Rašici, kjer je bil rojen ‚krivoverec‘ Trubar«. »Splošna sodba o Jerebovem postopanju je med Rašičani ta, da je sramotno za oznanjevalca vere, ljubezni in božje besede, ako zlobno sramoti spomin brezdvomno za slovenski narod velezaslužnega moža, ki počiva v grobu že nad 300 let!«²⁶

Za 400-letnico Trubarjevega rojstva je ljubljanska evangeličanska občina²⁷ na manjši spominski slovesnosti 28. junija 1908 odkrila spominsko ploščo v evangeličanski cerkvi v Ljubljani. Bronasto ploščo z napisom v nemščini so odlili v dvorni umetniški livarni na Dunaju (*Hofkunsterzgießerei*).²⁸

²⁴ Po: »Trubarjevim čestilcem!«, *Slovenski narod*, 1908, št. 119; »Izlet v Trubarjevo rojstno vas«, *Slovenski narod*, 1908, št. 126.

²⁵ Po: »Radi Trubarjevega jubileja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 129.

²⁶ Po: »Izlet v Rašico«, *Slovenski narod*, 1908, št. 133.

²⁷ Evangeličanska cerkvena občina je bila ustanovljena oktobra 1850. Kristusova cerkev (Christuskirche) je bila zgrajena do novembra 1851, posvečena je bila istega leta. 6. julija 1999 so cerkev poimenovali po Primožu Trubarju.

²⁸ Po: »Trubarfeier«, *Laibacher Zeitung*, 1908, št. 145. – Napis: *Primus Truber 1508 1586 Erster evangelischen Superintendent in Laibach 1561–1565.*

Gewidmet zur 400jährigen Jubelfeier seines Geburtstags 1908.

„Wollen die Krainer das Evangelium haben, so müssen sie das Kreuz auch helfen tragen.“
25. Juni 1561.

Slika 1: Dopisnica z domnevno Trubarjevo rojstno hišo na Rašici in z Aškerčevimi verzi. Založil jo je Fr. Dolšak, trgovec na Rašici.

Župnik Janez Jereb je prejel dopisnico, na kateri so Trubarju narisali rogove in pripisali: V imenu Trubarjevem Vas prisrčno pozdravljamo.

Temeljni kamen za spomenik

Spomenika do septembra 1908 ni bilo mogoče postaviti, zato so se njegovi načrtovalci odločili namesto odkritja spomenika slovesno vzdati temeljni kamen za spomenik, slovesnost pa, kot je bilo načrtovano, tesno povezati s časninarskim kongresom.²⁹

Pripravljalni odbor za Trubarjev spomenik (novi predsednik dr. Ivan Tavčar,³⁰ tajnik dr. Pavel Grošelj) je 31. avgusta 1908 naslovil na občinski svet vlogo za prepustitev prostora za spomenik in prošnji priložil situacijsko skico.³¹ Vloga je imela samo formalen značaj, saj je odbor že 2. septembra 1908 obvestil Sloven-

²⁹ Na prvem vseslovenskem časninarskem kongresu v Pragi 1898 so položili temeljni kamen za spomenik Františka Palackega. Med slovenskimi predstavniki sta bila v Pragi tudi Ivan Hribar in dr. Ivan Tavčar (po: Irena Gantar Godina, *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana 1994, str. 40). Leta 1903 so položili temeljni kamen za spomenik Jana Husa v Pragi, ki ga je do leta 1915 izdelal kipar Ladislav Šaloun. – Hribar piše, da je dal položiti temeljni kamen za Trubarjev spomenik septembra 1908 na Aškerčevo željo (Ivan Hribar, »Javni spomeniki«, *Moji spomini*, I. del, Ljubljana 1983, str. 306).

³⁰ Deželna vlada je odločno nasprotovala proslavljanju Trubarjevega jubileja. Zato je moral dr. Fran Zbašnik kot deželni uradnik odstopiti z mesta predsednika Društva slovenskih književnikov in časninarjev. Njegovo mesto je prevzel dr. Ivan Tavčar (po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 254).

³¹ Pismo pripravljalnega odbora občinskemu svetu z dne 31. 8. 1908, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MOLj. Reg. I. – F 1569/28.743/1908.

ce: »Dne 8. septembra se v Ljubljani položi temeljni kamen spomeniku Primoža Trubarja, našega literarnega Kolumba. V tem spomeniku naj se povrne med nas on, ki ga je nekoč pregnala nehvaležna domovina. Našim skromnim razmeram primeren bo ta spomenik, in letos, ko poteka štiristoletnica Trubarjevega rojstva, bi bil najprimernejši čas, da mu postavimo ta simbol narodne ljubezni in hvaležnosti. Ker pa so nepremostljive zapreke onemogočile, da bi že letos vstala pred nas izpod kiparjeve roke Trubarjeva podoba, se ga hočemo v tem prazničnem letu spomniti ravno ob priliki, ko bodo bivali med nami glasniki slovanske kulture, slovanski časnikarji.

Ko se bode tako pred vsem slovanskim svetom položil temeljni kamen Trubarjevemu spomeniku, naj se hvaležno spomni vsak Slovenec njega, ki je položil temeljni kamen našemu slovstvu. Vsaka zavedna Slovenka in vsak zavedni Slovenec ter sleherno narodno društvo dokumentira s svojo navzočnostjo pri slovesnem polaganju temeljnega kamena, da vemo ceniti in da smo vredni kulturnega dela, ki je imelo v Trubarju svoj izvor!«³²

Slika 2: Franc Berneker, Četrtnski model za spomenik, 1908, mavec, višina 64 cm, Mestni muzej v Ljubljani, inv. št. 890 (v: Špelca Čopič, Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja, Ljubljana 2000, str. 264)

³² »Slovenci!«, *Slovenski narod*, 1908, št. 203, *Gorenjec*, 1908, št. 36; *Soča*, 1908, št. 104. – Trubarja je za literarnega Kolumba označil jezikoslovec Jernej Kopitar (J. Kopitar, *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, Ljubljana 1808 (1809), str. 146), za njim pa tudi Fran Metelko in Janez Nepomuk Primic.

Berneker je v letu 1908 izdelal model za spomenik (glina), ki ga je bilo treba izklesati v kamnu. Neki »Quidam« si je oktobra 1908 v Bernekerjevem ateljeju v bližini kolodvora na Dunaju ogledal skorajda dokončani glinasti model za spomenik in o tem poročal bralcem *Slovenskega naroda*: »Reči moram, da se je delo umetniku izborna posrečilo. Odbor za Trubarjev spomenik je imel srečno roko, da je brez konkurence poveril delo Bernekerju, ki je z vsemi svojimi dosedanjimi osnutki dokazal, da je odličen umetnik, a vendar doslej ni imel prilike izkazati svoje sposobnosti v večjem delu. Uverjen sem, da bo ta spomenik delal čast njegovemu imenu, Ljubljani pa bode pravi umetniški biser.«³³

Zanimanje za Trubarjevo slavnost (Vseslovanski časnikarski kongres) naj bi bilo v tujini večje kot doma, je konec januarja 1908 pisal *Slovenski narod*. »Pred vsem kapajo prispevki dokaj redko. Slovenci in Slovenke zganite se, saj to zahteva naša narodna čast, saj narod, ki dostojno ne slavi svojih velikih mož, ni vreden da živi!«³⁴

Zbiranje prispevkov je potekalo dve leti. Častna predsednika odbora Ivan Hribar in Franja Tavčarjeva naj bi že ob konstituiranju odbora prevzela jamstvo za znesek, ki so ga nameravali šele nabrati.³⁵ Prvi večji prispevek je daroval Josip Turk (100 kron).³⁶ To je bil eden izmed treh najvišjih znanih posamičnih prispevkov. Med večjimi darovalci so bili primarij Edvard Šlajmer (50 kron),³⁷ inž. Viljem Polak,³⁸ prof. Rajko Perušek³⁹ in prof. Ferdinand Seidl iz Gorice (vsak 20 kron).⁴⁰ Po 10 kron so prispevali inž. Ivan Endlicher,⁴¹ Narodna čitalnica v Škofji Loki (namesto venca umrlemu članu Ivanu Karlinu),⁴² soproga dr. Toplaka,⁴³ gostilničar na Spodnjem Rožniku Josip Čad,⁴⁴ predsednik odbora narodnih društev v Trbovljah Ivan Kramar,⁴⁵ nadoficial Fran Podkrajšek, J. Errath iz Mokronoga,⁴⁶ notar Luka Svetec,⁴⁷ Streški klub v gostilni pri Rihtarju na Karlovški cesti 10 prav tako 10 kron,⁴⁸ III. letnik višje dekliške šole v Ljubljani 7,7 krone,⁴⁹ nadkomisar finančne straže Pfeifer 7

³³ Quidam, »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 248.

³⁴ Po: »Trubarjeva štiristoletnica«, *Slovenski narod*, 1908, št. 19.

³⁵ Pismo Josipa Regalija Francu Bernekerju, nedatirano (Bernekerjeva zapuščina v Narodni galeriji v Ljubljani, NGD 0366-066).

³⁶ Po: »Velikodušen dar za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 205. – Najbrž Josip Turk st. (1865–1937), trgovec s konji, ljubljanski občinski svetnik in podpredsednik Galskega društva v Ljubljani.

³⁷ Po: »Za Primož Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 211.

³⁸ Po: »Prispevki za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 4.

³⁹ Po: »Za Primož Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 153; »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 220.

⁴⁰ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 105.

⁴¹ Po: »Prispevki za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 4.

⁴² Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 123.

⁴³ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 249.

⁴⁴ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 264.

⁴⁵ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 220.

⁴⁶ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 62.

⁴⁷ Po: »Krono svojemu 'narodnemu' delu«, *Slovenski narod*, 1910, št. 84.

⁴⁸ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 59.

⁴⁹ Po: »Za Primož Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 156.

kron,⁵⁰ po 5 kron tovarnar Dragotin Hribar,⁵¹ prof. Josip Wester,⁵² Anton Poljšak iz Zapuž,⁵³ soproga rudniškega svetnika Roza Janda,⁵⁴ Ferdo Poljšak iz Zagorja ob Savi (namesto razsvetljave),⁵⁵ učitelji ljudske šole v Št. Jurju ob Pesnici⁵⁶ in družba v hotelu Adrija v Vipavi.⁵⁷ V gostilni gospodične Weinbergerjeve so na častnem večeru Janka Levstika nabrali 11,1 krone.⁵⁸ Kmetški posestniki so na naprednem sestanku v Kostanjevici nabrali 28 kron,⁵⁹ T. A. je med svobodomislec v Sokolovi lopici zbrala 2 kroni,⁶⁰ mizarski pomočnik Jos. Bernik je iz ZDA poslal 20 kron,⁶¹ Fr. Hrašovec iz Gradca celo 47 kron, ki so jih mdr. prispevali univerzitetni profesor dr. Matija Murko in dr. Benjamin Ipavec.⁶² Društvo Primož Trubar iz Clevelanda je aprila 1910 priredilo svojo prvo zabavo, na kateri so za spomenik nabrali 9 kron in 68 vinarjev.⁶³ Neimenovani darovalec je oktobra 1909 poklonil 100 kron.⁶⁴ Dr. Hinko Dolenc iz Razdrtega je v oporoki volil za spomenik 25 kron.⁶⁵ Večina je prispevala manjše zneske, v višini od ene do deset kron.

Po septembrskih dogodkih, ki so se zgodili dober teden za slovanskim kongresom, so Slovenci denarne prispevke množično namenjali za spomenik ubitima Ivanu Adamiču in Rudolfu Lundru in Družbi sv. Cirila in Metoda.⁶⁶

Trubarjeve likovne upodobitve

Nekaj sredstev za spomenik so želeli pridobiti s prodajo Trubarjevih portretov. Matej Sternen je pripravil portret Primoža Trubarja v tehniki radiranke. Dobiček od prodaje Sternenove grafike je šel za Trubarjev spomenik, naročila je sprejemala Narodna knjigarna v Ljubljani.⁶⁷

Ivan Grohar je leta 1905 naslikal portret Primoža Trubarja za ljubljanskega mestnega arhivarja, nekdanjega katoliškega duhovnika Antona Aškerca (1856–1912),

⁵⁰ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 260.

⁵¹ Po: »Prispevki za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 4.

⁵² Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 121.

⁵³ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 237.

⁵⁴ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 9.

⁵⁵ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 285.

⁵⁶ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 109.

⁵⁷ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 240.

⁵⁸ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 30 in 279.

⁵⁹ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 134.

⁶⁰ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 154.

⁶¹ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 6.

⁶² Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 42.

⁶³ Po: »Društvo 'Primož Trubar' v Ameriki«, *Slovenski narod*, 1910, št. 107.

⁶⁴ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 246.

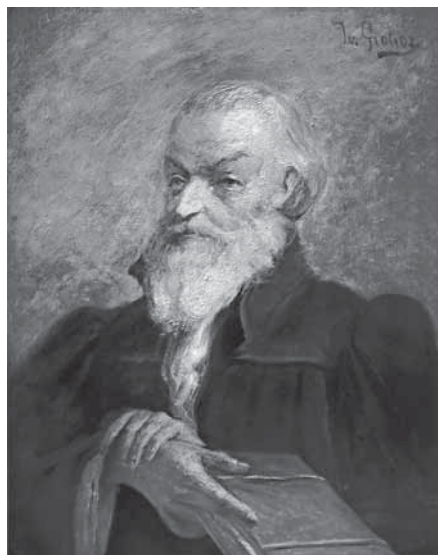
⁶⁵ Po: »Za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 296.

⁶⁶ Po: »Slovenci! Spominjajte se Trubarjevega spomenika!«, *Slovenski narod*, 1910, št. 81; Soča, 1910, št. 42; O Spomeniku septembrskim žrtvam glej: D. Globočnik, *Likovno in simbolno / Kolektivni spomin slovenstva v likovni umetnosti*, Ljubljana 2017, str. 225–242.

⁶⁷ Po: »Kupujte Trubarjeve slike«, *Slovenski narod*, 1908, št. 88; »Slika Primoža Trubarja«, *Gorenjec*, 1908, št. 17.

Slika 3: Matej Sternen, Primož Trubar, jedkavnica

Slika 4: Ivan Grohar, Primož Trubar, 1905

ki je bil najbrž prvi pobudnik postavitve Trubarjevega spomenika v Ljubljani.⁶⁸ »Na privatno naročilo je po starem lesorezu naslikal z oljnatimi barvami slikar Grohar v moderni maniri prav izboren, življenje in inteligence poln portret Pr. Trubarja. Siva, belobrada glava Trubarja je velezanimiva študija,« je poudaril Slovan.⁶⁹ Grohar je Trubarjevo čokato postavo nekoliko razpotegnil, »s tem pa je le pridobila na svoji jeklenosti«. Markantne Trubarjeve poteze je posnel po grafiki iz leta 1578.⁷⁰

Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev se je odločilo izdati reprodukcije Groharjevega portreta Trubarja. V tehniki barvne avtotipije (45 x 30 cm) so bile natisnjene na Dunaju. To naj bi bil prvi »resnično umetniški posnetek oljnate slike, izvršen mehaničnim, natančneje fotomehničnim potom.«⁷¹ Cena portreta je bila tri krone.

⁶⁸ Po: Fran Govekar, »Aškerčeva 'sinekura'«, *Ljubljanski zvon*, 1912, št. 9, str. 473. – Aškerc je v *Ljubljanskem zvonu* leta 1886 objavil pesnitev »Novi svetnik«, ki je v ponatisu v *Baladah in romancah* (1890) dobila naslov »Slovenska legenda«. Leta 1904 je začel snovati knjigo o Trubarju, ki je izšla naslednje leto (*Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev*). Istega leta je v *Slovenskem narodu* objavil obsežen odgovor prof. Josipu Tominšku (izšel je tudi v obliki brošure *Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?*). Leta 1906 je izdal knjigo *Mučeniki. Slike iz naše protireformacije*, v kateri je Trubarja označil za prvo žrtev protireformacije. – Aškerc je v članku o dr. Theodorju Elzetu leta 1900 zapisal: »Preporod naše narodnosti na podlagi našega slovenskega narečja – to je veliko delo naših reformatorjev! In zato se nam vidi Primož Trubar še danes kakor velikan, ki mu stoje na strani njegovi vrstniki, sobojevniki in sotrudniki v kulturnem delu. In v naši beli Ljubljani bi se moral postaviti Trubarju čimprej mogoče velikanski spomenik, ki bi pričal domačinom in tujcem, kdo je stvarnik našega slovenskega življenja ...« (A. Aškerc, »+ Dr. Theodor Elze«, *Ljubljanski zvon*, 1900, št. 8, str. 506).

⁶⁹ »Grohar Ivan: Primož Trubar«, *Slovan*, 1905, št. 5, str. 159.

⁷⁰ Po: »Nov umetniški portret Primoža Trubarja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 214.

⁷¹ »Nov umetniški portret Primoža Trubarja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 214. – Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev je 9. aprila 1908 prosilo Groharja, naj dovoli reproduci-

Dobiček od prodaje reprodukcij je bil namenjen za Trubarjev spomenik.⁷² Društvo je naročilo tri tisoč reprodukcij, vendar je kljub intenzivnemu reklamiranju v *Slovenskem narodu* do maja 1909 uspelo prodati samo okrog sto reprodukcij. »Iz tega se vidi, da je naša inteligenca popolnoma apatična. Ako bi med Hrvati izšla enaka, umetniško tako dovršena slika kakšnega hrvaškega odličnjaka, bi bila v par dneh popolnoma razgrabljena. A mi Slovenci? Pričakovali smo, da ne bo čitalnice, vobče nobenega slovenskega naprednega društva, ki bi ne imelo slike očeta slovenske književnosti. Toda hudo smo se varali, zakaj dosedaj se ni naročilo na sliko niti eno društvo. To je odkrito povedano naravnost sramota, zlasti ako uvažujemo, da si sliko pridno naročajo rodoljubi, živeči daleč izven domovine, kakor na primer v Bosni in drugod. Nadejamo se, da bodo v bodoče napredni slovenski rodoljubi in napredna društva v izdatnejši meri segali po tej sliki, ki je okras vsakemu salonu in vsaki čitalniški dvorani.«⁷³

HINKO SMREKAR: MUČENIKI.

Slika 5: Hinko Smrekar, *Mučeniki* (umetniška priloga Trubarjevega zvezka revije *Slovan*, 1908, št. 7)

Po naročilu Antona Aškerca je nastala tudi ilustracija z naslovom »Mučeniki«, ki je bila objavljena v Trubarjevem zvezku revije *Slovan* (1908, št. 7). Hinko Smrekar je motiva za dve samostojni risbi, ki ju je povezal v obliki diptiha, zajel iz Aškerčevega pesniškega cikla *Mučeniki* (1906). Na levem prizoru je narisal slovenske protestante (»Pesem mučenikov«). Trubar drži v roki *Katekizem*. Na levi sta Trubar in soproga, za njima protestantski plemiči, eden izmed njih ima prav tako *Katekizem*. Na desni ilustraciji je Smrekar prikazal vodilnega katoliškega protireformatorja škofa Tomaža Hrena, ki odreja sežiganje protestantskih spisov (»Auto dafé«). Hrenove poteze je povzel po Hrenovem portretu v škofijskem dvorcu.

ranje portreta Primoža Trubarja (po: Branko Berčič, »Drobtine iz Groharjeve zapuščine«, *Loški razgledi*, 1955, št. 1, str. 150).

⁷² Po: »Krasne Trubarjeve slike«, *Slovenski narod*, 1908, št. 146; *Soča*, 1908, št. 75.

⁷³ »Slike Primoža Trubarja«, *Slovenski narod*, 1909, št. 101.

Urednik *Slovana* Fran Govekar je v opisu ilustracije pojasnil, da desni prizor prikazuje sežiganje slovenskih protestantskih knjig.⁷⁴ Liberalci so za to dejanje dolžili škofa Hrena osebno. V resnici so med krivoverskimi knjigami, ki so jih javno sežgali v Ljubljani 29. decembra 1600 in 6. januarja 1601, prevladovale nemške in latinske protestantske knjige, nekaj pa je bilo slovenskih in italijanskih. Med slovenskimi knjigami, ki jih je bilo manj kot deset odstotkov, so prevladovale Trubarjeve. Trubar je bil namreč kot edini slovenski avtor uvrščen na *Index librorum prohibitorum* papeža Klemena VIII. (1596).⁷⁵ Zažig protestantskih knjig ni bil naperjen zoper porajajočo slovensko literaturo, temveč zoper heretično propagando.

Autodafé protestantskih knjig (tudi motiv na naslovnici Aškerčevih *Mučenikov*, avtor Fran Tratnik) je pomenil dokončno zmago protireformacije. Knjig ni sežgala Katoliška cerkev pod vodstvom škofa Hrena, kot so na začetku 20. stoletja poudarjali liberalci, ampak vladarjeva verska komisija pod vodstvom škofa Hrena. Hren, ki v *Mučenikih* nastopa kot fanatičen inkvizitor, je bil predsednik deželno knežje verske komisije za Kranjsko.

Slika 6: Svetoslav Peruzzi, Primož Trubar, 1907, model za doprsni kip v nadnaravni velikosti, glina (v: Trubarjeva številka *Slovana*, 1908, št. 7, str. 201)

⁷⁴ »Naše slike«, *Slovan*, 1908, št. 7 (na ovitku Trubarjevega zvezka). – Autodafé: v času inkvizicije javno sežiganje krivovercev in krivoverskih knjig.

⁷⁵ Po: Luka Vidmar, »Požig protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601 / Med zgodovino in mitom«, *Kronika/Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 2013, št. 2, str. 205 in 211.

Za Trubarjev spomenik je bil določen tudi dobiček od prodaje knjižice *Primož Trubar in naša reformacija: kulturno historična študija* (avtor Ivan Lah), ki jo je izdala slovenska sekcija Svobodne misli. Na naslovnici knjižice je bila objavljena fotografija modela za Trubarjev doprski kip v nadnaravni velikosti, ki ga je kipar Svetoslav Peruzzi (1881–1936) leta 1907 izdelal v glini. Kip je vseboval očitne spomeniške pretenzije. Revija *Slovan* je poudarila: »Sedaj, ko se bliža štiristoletnica Trubarjevega rojstva ter se pripravljajo razna društva, da dostojno proslave ta literarni jubilej, je vsekakor pričakovati, da Peruzzijev kip ne ostane v umetnikovem ateljeju, nego ga kupi kak slovenske mecen ali kako društvo.«⁷⁶

Slika 7: Lesorez, objavljen v 8. zvezku enciklopedije *Die österreichisch-ungarische Monarchie im Wort und Bild* (1891), str. 433.

Neznani avtor se je zgledoval po prvem Trubarjevem portretu iz let 1561/62.

⁷⁶ »Peruzzi Svitoslav: Trubar«, *Slovan*, 1908, št. 5, str. 160.

Trubarjev spomenik so sprva želeli postaviti na trgu pred Narodnim domom. Lokacijo so nekoliko spremenili: odločili so se za bližnji Bleiweisov park, na vogalu, kjer se je Bleiweisova cesta stikala z glavnim tivolskim drevoredom. Prostor je bil primernejši za spomenik, »ki zahteva zeleno ozadje«. ⁷⁷

Neznani pisec v *Slovenskem narodu* je menil, da bi spomenik moral stati v Zvezdi, zato bi spomenik maršalu Radetzkiemu morali prestaviti v novi park pred infanterijsko vojašnico na Taboru. ⁷⁸

1. septembra 1908 je ljubljanski občinski svet na javni občinski seji ugodil prošnji pripravljalnega odbora za postavitve Trubarjevega spomenika na vogalu parka ob Bleiweisovi cesti, nasproti Narodnemu domu, za kar je bilo treba posekati nekaj dreves. »Precej visok doprsni kip, ki bo izklesan iz laškega marmorja, se bo v tem parku posebno lepo podal, ker bo viden že iz Prešernovih ulic.« ⁷⁹

6. septembra 1908 so na ljubljanskem gradu nameravali prirediti veliko narodno veselico v korist Trubarjevega spomenika (s podobno veselico so ljubljanske narodne dame dvakrat z velikim uspehom pomagale zbirati denar za Prešernov spomenik), vendar je bila veselica prestavljena na prihodnjo pomlad. ⁸⁰

VIII. vseslovanski časnikarski shod

Med 7. in 10. septembrom 1908 se je v Ljubljani odvijal VIII. vseslovanski časnikarski shod. Liberalci so na kongresu slovanskih časnikarjev želeli počastiti Trubarja kot očeta slovenske književnosti. *Slovenski narod* je Trubarja predstavil tudi kot pobudnika slovanske vzajemnosti. »In ponosni moremo biti Slovenci, da je misel o slovanskem bratstvu stala že ob zibeli našega slovstva, da se poslej, izimši dobo katoliške protireformacije, nikoli več ne loči od njega. Primož Trubar je namreč zasnoval veliko misel književno združiti vse Jugoslovane od Adrije do Carigrada in je to svojo misel tudi praktično vdejavil: vsaj je on bil tisti, ki je spoznavši, da tudi Hrvatom in Srbom ne dostaje knjig, poskrbel, da sta pod njegovim vodstvom Stjepan Konzul in Anton Dalmata oskrbovala prevode nabožnih knjig v hrvaškem in srbskem jeziku in da so se te knjige natiskovale s cirilskimi in glagolskimi črkami v posebni, pod Trubarjevim vodstvom stoječi tiskarni v Urachu, od koder so jih razpošiljali po južnih slovanskih deželah.« ⁸¹

Temeljni kamen za Trubarjev spomenik so položili 8. septembra po slavnostni Trubarjevi akademiji v dvorani Mestnega doma, ki jo je priredila Slovenska matica. Na akademiji je s temperamentnim slavnostnim govorom nastopil predsednik Slovenske matice dr. Fran Ilešič (1871–1942), ki je uredil *Trubarjev zbornik* (Slovenska matica, 1908). Poleg govorniškega pulta je visel Trubarjev portret, pod njim

⁷⁷ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1908, št. 202.

⁷⁸ Po: »Kje naj stoji Trubarjev spomenik?«, *Slovenski narod*, 1908, št. 167.

⁷⁹ Po: »Ljubljanski občinski svet«, *Slovenski narod*, 1908, št. 202; »V včerajšnji seji ljubljanskega občinskega sveta«, *Slovenec*, 1908, št. 200.

⁸⁰ Po: »Trubarjeva veselica na Gradu«, *Slovenski narod*, 1908, št. 198.

⁸¹ »Slovenci in slovanska vzajemnost«, *Slovenski narod*, 1908, št. 207.

pa velik lovorov venec, okrašen s trakovi v barvah slovenske trobojnice. Venec in trakove je poklonila zveza slovanskih časnikařev.⁸²

Dr. Ilešič je poudaril: »*Trubar se je med nami prvi bojeval za svetlobo in svobodo vesti in ves narod je šel ž njim. Prvi je ustanovil slovensko književnosti. Dasi so njegovo seme skušali zatreti in udušiti, vendar se jim ni posrečilo.*« Začetki slovenske književnosti so v reformacijski dobi. Vendar sta sodobna, nova reformacija oziroma svobodomiselnost neodvisna od reformacije 16. stoletja. »*Reformovani dandanes niso tisti, ki so bili takrat najbolj reformirani: svečeniki.*« Trubar in njegovi tovariši so bili nasprotniki ceremonij, niso verjeli v papeža, vendar so bili iskreno in globoko pobožni. »*Trubar ni ustanovitelj nove vere ali veroizpovedi, ampak je le propagator in agitator nemškega evangelijskega verstva. Trubarja ni primerjati Husu ali Lutru.*« Protestanti so imeli papeštvo za nevarnost, enako turški, ki so jo imeli za posledico neevangelijskega življenja. Slovence so želeli postaviti na lastne noge in jih naučiti brati in moliti v razumljivem jeziku. Trubar je bil rodoljub, kar je tudi priznal v svojih knjigah. »*Svojo domovino je ljubil in je nikdar ni zatajil. Svojemu narodu je hotel pomagati, ga privedi k pravi krščanski veri in ga spraviti v nebesa. O rodoljubju v romantičnem smislu pa ni govora pri Trubarju.*« Ilešič se je dotaknil tudi aktualne neoilirske ideje o enotnem južnoslovanskem jeziku, kajti Slovenci in Hrvati v Trubarjevem času niso bili tujci. »*Dvoje smo postali še le, ko je Trubar začel pisati dolensko narečje. V uvedbi živega dolenskega narečja vidimo kal novega razvoja in zares, Trubarjev jezik je dandanes obrušena posoda najglobljih čuvstev in misli.*«⁸³

Slovenski narod je poročal, da je bilo pri polaganju temeljnega kamna prisotnih na tisoče ljudi, razobešene so bile slovenske in mestne zastave. Ob govorniški tribuni so se razvrstili ljubljanski in šišenski Sokoli z zastavami in pevski društvi Slavec in Zvon. Za slovanske časnikaře, ljubljanske dame in imenitnike so bili rezervirani prostori na tribunah.

Slavnostni govornik je bil predsednik Društva slovenskih književnikov in časnikařev dr. Ivan Tavčar (1851–1923): »*Ta prostor je torej odločen za spomenik Primožu Trubarju, skromen je, v zatišju, in videl ga bo le oni, ki ga bo hotel namenoma videti!*« Kakor je pozabljen ta prostor, je pozabljen tudi Trubar, čeprav ima spomenik marsikdo, ki si ga je manj zaslužil, je poudaril Tavčar. Razlog za to so ljudje in uradni krogi, ki bolj cenijo Marka Pohlina kot Trubarja. »*Sramota je za celo slovensko domovino, da Trubar do danes še nima spomenika. Ko pa bo postavljen ta spomenik, stal bo ta kamen tu v spomenik onega tristoletnega sovraštva, s katerim so preganjali in še preganjajo Trubarja ljudje, ki vidijo v tem sovraštvu Bogu dopadljivo dejanje. Mnogo jih namreč živi med nami po Kristusovih naukih, ki pa sami nikomur ne odpuščajo v svojem toliko izvrstnem katoličanstvu. In čudno je to sovraštvo, saj vendar ni nikakih uspehov Trubarjevega delovanja, saj je živel brez uspeha. Ostala pa so za Trubarjem njegova blagoslovljena dela, ustvaril je slovensko knjigo. Dasi visoko cenimo Trubarjevo delovanje za svobodo misli in*

⁸² Po: »VIII. kongres slovanskih časnikařev v Ljubljani in proslava Trubarja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 208.

⁸³ Po: »VIII. kongres slovanskih časnikařev v Ljubljani in proslava Trubarja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 208.

vesti, vendar postavljamo ta spomenik možu, ki si je pridobil nevenljivih zaslug za književnost, tolikih, da ga ni moža, ki bi bil bolj vreden spomenika, kakor on, ki je še dandanes v slovenski knjigi največji učitelj slovenskega naroda. Vem sicer, da bodo kričali, ali naj kriče, spomenik bo stal tu in sicer na temelju pravice, kakor je delal tudi Trubar samo za pravico, stal bo tu kot priča pravice, ljubezni. V njem bo do zadnjega Slovenca donel spomin na vrlega moža Primoža Trubarja.«⁸⁴

Za Tavčarjem so spregovorili državni poslanec in profesor češke tehnike v Pragi inž. Vladimír Hráský (v imenu čeških poslancev na Dunaju), rusinski državni poslanec, advokat dr. Mykola Hlibovickij iz Lvova (za Maloruse), poslanec ruske dume, novinar Aleksander pl. Stahovič iz Moskve (za Ruse), poslanec avstrijskega parlamenta dr. Adam Doboszinski iz Krakova (za Poljake), poslanec v hrvaškem saboru in ogrskem parlamentu dr. Gjuro Šurmin (za Hrvate), novinar Aleksander Frangia (za Bolgare), poslanec v ogrskem državnem zboru in urednik lista *Ludové Noviny* dr. Pavol Blaho (za Slovake) in prof. Mile Popović (za Srbe).

Vladimír Hráský je Trubarja označil za »genija Jugoslovanov, genija vsega slovanstva, ker se je po njegovi zaslugi z njegovim kulturnim delom ohranilo najbolj eksponirano pleme Slovanov – Slovenci.« »Trubar ima velik etičen pomen kot učitelj naroda. Že takrat sta bila češki in slovenski narod v nekaki zvezi in kolikor bolj je govornik študiral Trubarja, toliko bolj je spoznaval, da je poznal Trubar češko literaturo. Danes je narod Husov in narod Trubarjev prišel po vztrajnem delu do narodne in politične stranke. (Viharno ploskanje).« Dr. Hlibovickij je povezal Trubarja z nemškim in češkim cerkvenim reformatorjem Martinom Luthrom in Janom Husom: »Kar je Nemcem Luter, to je Slovanom Hus in Trubar.«

Tajnik odbora dr. Pavel Grošelj je prosil župana Hribarja, naj v imenu občine dovoli postaviti temeljni kamen in vzdati vanj listino, prihodnjo pomlad pa sprejme spomenik v varstvo mestne občine. Župan Hribar je poudaril, da narod, ki ne časti svojih velmož, teh vreden ni. »O slovenskem narodu se v zadnjih 20. letih tega ne more trditi. Z današnjim polaganjem temeljnega kamna spomeniku prvega slovenskega književnika smo odplačali dolg, ki smo ga dolžni temu velikemu možu.«

Osrednja zveza slovanskih časnika je položila venec s trakovi v narodnih barvah. Zbor Ljubljanski zvon je zapel himno »Hej Slovani«, »vse občinstvo se je dvignilo in je razkritih glav prepevalo.«⁸⁵ Udeležence časnikarskega kongresa je Hribar po zaključeni slovesnosti povabil na zajtrk; Čehi so zajtrkovali v Roži, Rusi in Poljaki v Meščanski pivnici, Hrvati, Srbi in Slovenci v Narodnem domu.⁸⁶

Rasto Pustoslemšek je zapisal, da svečano polaganje temeljnega kamna ni zaostajalo za odkritjem Prešernovega spomenika. O Trubarjevih svečanostih so pisali slovanski, francoski, nemški in drugi listi.⁸⁷ Neznani ljubljanski podjetnik je dela pri vzdavi temeljnega kamna opravil brezplačno.⁸⁸

⁸⁴ »Slovenski časnikarski kongres v Ljubljani«, *Slovenec*, 1908, št. 206.

⁸⁵ Po: »VIII. kongres slovanskih časnika v Ljubljani in proslava Trubarja«, *Slovenski narod*, 1908, št. 208; »VIII. kongres slovanskih časnika v Ljubljani«, *Soča*, 1908, št. 105.

⁸⁶ Po: »Slovanskih časnika v Ljubljani«, *Slovenec*, 1908, št. 206.

⁸⁷ Po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani, Ljubljana 1937*, str. 257 in 260.

⁸⁸ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 83.

Katoliški časnik *Slovenec* je v komentarju poudaril, da je Hribar netaktno združil slavnost, ki ima v svojem jedru nemško-luteranski značaj, z občnim zborom Osrednje zveze slovanskih časnikarjev. Pred liberalno slavnostjo so pripravili Trubarjevo proslavo nemško-nacionalni protestanti. V vsenemški, protestantski cerkvi v Ljubljani, zidani z denarjem nemškega cesarja Viljema II. in drugih dobrotnikov, je »die rollende Reichsmark« postavila Trubarju spomenik (spominsko ploščo iz bron). Tudi članki nemško-nacionalnih profesorjev graške univerze v *Carnioli* (*Carniola: Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, 1908–1909, mišljena je posebna Trubarjeva številka: *Trubernummer*, I. letnik, zvezek 2) pričajo, da uvršča nemški protestantizem Trubarja med svoje junake. »Nemci vedo, da bi bili Slovenci, ako bi se bili protestanili, danes do zadnjega ponemčeni. Samo v zapuščenih hribovskih vaseh bi se še skrivaj slišal slovenski jezik.« Hribar je pri Slovencih najznačilnejši predstavnik vsenemške struje »proč od Rima«. »Slovenski 'Los von Rom' je geslo teh elementov, ki proslavljajo na Hribarjevo komando luteranca Trubarja.« Netaktnost liberalne stranke je šla tako daleč, da niti obvestil o slovanskem srečanju v Ljubljani niso pošiljali glasilom katoliške stranke, ki predstavlja veliko večino slovenskega naroda. »Ko mi pozdravljamo slovanske goste v Ljubljani, jim je podala Hribarjeva stranka vzgled, kako se slovanska vzajemnost ne goji, ampak se zanaša konfesionalni boj in nestrpnost med zastopnike naroda. Tak 'neoslavizem', kot ga pojmujejo slavilci Trubarjevi, ki je identičen z bojem proti najsvetejšim tradicijam slovanskih narodov, ne bo imel obstanka. Zmagala bo krščanska misel tudi v Slovanstvu!«⁸⁹

Slovenec je bralce poučil, da je dr. Tavčar s slavnostnim govorom moral zatajiti svoje prepričanje. Na seji odbora Slovenske matice, ki je razpravljal o obliki slovesnosti ob Trubarjevi štiristoletnici, naj bi namreč menil, da Trubarja ne kaže preveč poveljevat. *Slovenec* navaja Tavčarjeve besede: »Če bi šlo po Trubarjevi volji, bi bili mi danes vsi Nemci!« in dodaja: »Pri odkritju temeljnega kamna pa je dr. Tavčar pred slovanskimi žurnalisti Trubarja koval v zvezde kot rodoljuba prve kvalitete, tako da so navzoči Čehi, Hrvati in Srbi mislili, da slovanski narod v Trubarju res slavi svojega Husa. Dr. Tavčar se je pač tudi to pot uklonil Hribarjevi komandi, ki je hotel imeti ob priliki Trubarjevi le 'rodoljubno' komedijo v lastno slavo in glorio.«⁹⁰

Poljaki so se udeležili samo shoda slovanskih časnikarjev. Poudarili so, da nočejo slaviti Trubarja kot krivoverca. V škofijski dvorec so se odšli poklonit knezoškofu Jegliču, v deželnem dvorcu pa jih je sprejel namestnik deželnega glavarja dr. Evgen Lampe.

Slovenski narod je opazil, da na poslopju tržaške zavarovalnice Assicurazioni Generali poleg frančiškanske cerkve ni bilo nobene zastave, kar naj bi bila demonstracija zoper Trubarjevo slavje in shod slovanskih časnikarjev. »Priporočamo

⁸⁹ Po: »Pravi namen Trubarjevega slavja. Nekaj, česar Hribar ni povedal slovanskim časnikarjem«, *Slovenec*, 1908, št. 205. – Los von Rom / Proč od Rima: nemško-nacionalno geslo oz. gibanje v Avstriji okrog 1900, ki je spodbujalo odpad od katoličanstva in prestop v evangeličansko ali starokatoliško vero. Do začetka prve svetovne vojne je bilo več kot 65.000 prestopov v evangeličansko vero in več kot 20.000 prestopov v starokatoliško vero.

⁹⁰ Po: »Kaj je dr. Tavčar pri odkritju Trubarjevega temeljnega kamna zamolčal«, *Slovenec*, 1908, št. 207.

pozornosti slovanskih časopisov to nemčursko-iredentovsko, klerikalno-židovsko zavarovalnico s pristavkom, da je dovolj drugih zavarovalnic, pri katerih se lahko ljudje zavarujejo.«⁹¹

Na prvem zborovanju na kongresu so za prvega podpredsednika izvolili Antona Aškerc, ki pa ga je nadomeščal dr. Gustav Gregorin iz Trsta. Aškerc namreč ni hotel »sedeti skupaj z ruskimi 'reakcionarci'«. ⁹²

V ospredju vseh razprav na kongresu je bil rusko-poljski spor. Ruski in poljski delegati so se sporazumeli in sprejeli izjavo: »Slovanska vzajemnost mora sloneti na popolni ravnopravnosti in v nobenem oziru omejeni svobodo individualnega razvoja vseh slovanskih narodov.«⁹³

Po kongresu sta bila izleta na Bled in v Postojnsko jamo. Gostje naj bi sami izbrali, kam bodo šli, vendar je dan pred izletom prišlo »z uradne strani« obvestilo, da bodo izdana posebna, poimenska vabila za blejski izlet. Kakih trideset oseb (general A. Volodimirov, poslanci P. Miljukov, Václav Klofáč, dr. Davidijak, novinar N. Romanov, slikarka Nadežda Petrović) je moralo na izlet v Postojno. Ko je Rasto Pustoslemšek poizvedoval glede te izločitve, je dobil odgovor, da gre za »nevarne panslavistične agitatorje«. ⁹⁴

Rdeči prapor, ki ga je urejal Etbin Kristan, je opozoril na »prozaičen« razlog, zakaj spomenik ni bil končan v jubilejnem Trubarjevem letu: »Naša buržoazija se rada navdušuje, rada postavlja, ampak kadar je treba poseči v žep, mine njeno navdušenje. Spomenik bi bil že postavljen, če bi padel gotov iz oblakov; ker pa brez denarja ni cestnega kamna, kaj šele spomenik, bo treba na monument počakati – pravijo, da do prihodnje spomladi. Ker so pa Ljubljanci imeli slovanske goste v mestu, so hoteli vendar napraviti kakšno parado, pa so položili vsaj temeljni kamen. A parada je bila bolj skromna. Govornikov je bilo mnogo, toda ljudstva je bilo bolj bore malo.«⁹⁵ Namesto spomenika so počastili polaganje temeljnega kamna. Valiti krivdo na »delavca-umetnika« Bernekerja, ki da ni dokončal spomenika v določenem času, ni plemenito. *Rdeči prapor* je pojasnil: kipar ni mogel napraviti spomenika, ker ni dobil denarja. ⁹⁶

Mestni tesarski mojster Ivan Zakotnik je za postavitev dveh tribun za odličnike ob polaganju temeljnega kamna prejel 170 kron. ⁹⁷ Takoj po slovesnosti polaganja temeljnega kamna je prispel še eden, posebne omembe vreden denarni prispevek. Notar Ivan Plantan je 15. septembra iz Bohinja poslal 100 kron. ⁹⁸

⁹¹ »Tržaški Židje«, *Slovenski narod*, 1908, št. 211.

⁹² Po: »Slovanski časnikarski kongres v Ljubljani«, *Slovenec*, 1908, št. 206.

⁹³ Po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 257.

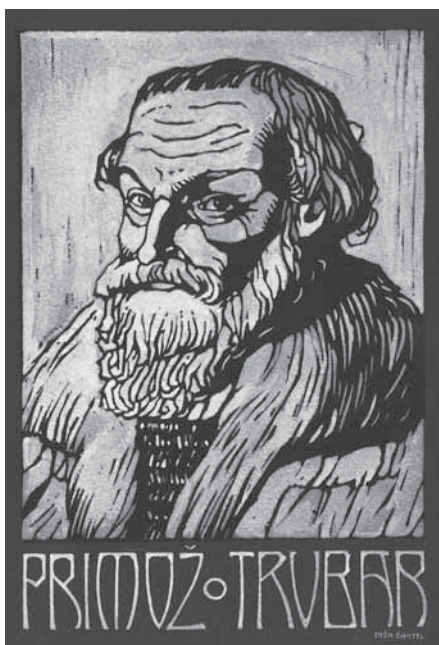
⁹⁴ Po: Rasto Pustoslemšek, prav tam, str. 259.

⁹⁵ »Temeljni kamen za Trubarjev spomenik«, *Rdeči prapor*, 1908, št. 73.

⁹⁶ Po: »Zgodbe ljubljanskih spomenikov«, *Rdeči prapor*, 1908, št. 56; »Trubarjev spomenik«, *Rdeči prapor*, 1908, št. 63.

⁹⁷ Račun za mestni magistrat z dne 14. 10. 1908, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MOLj. Reg. I. – F 1569/28.743/1908.

⁹⁸ Po: »Za Trubarjev spomenik!«, *Slovenski narod*, 1908, št. 213. – Ivan Plantan je bil lastnik Trubarjevega portreta, ki ga je leta 1887 v oljni tehniki naslikal hrvaški slikar Bela Čikoš Sesija po

Slika 8: Saša Šantel, Primož Trubar, 1908, dvobarvni linorez

Slika 9: Hinko Smrekar, Anton Aškerc – predikant, ok. 1907/1908, kolorirana risba s svinčnikom

Trubarjevi častilci in nasprotniki

V liberalnih, katoliških in socialnodemokratskih pogledih na protestantsko reformacijo, na Trubarjevo slovstveno in cerkveno delovanje ter na njegov vpliv na razvoj slovenske literature in nacionalne zavesti so se vzpostavile razvidne ločnice, ki se nanašajo na presojanje Trubarja z verskega in protiverskega stališča, na kar je že leta 1908 opozarjal Ivan Prijatelj v eseju »O kulturnem pomenu slovenske reformacije«.⁹⁹

Liberalci so protestantskega reformatorja zaradi njegovih zaslug za slovensko književnost poskušali povzdigniti na raven svetništva. Iskali so vzporednice med protestantizmom in modernim svobodomiselstvom in Trubarja na ta način uporabljali

---

naročilu častnika Fridolina Kaučiča. Za predlogo je uporabil portret, ki ga je leta 1885 v licejski knjižnici našel Fran Levstik in je bil objavljen v 20. št. *Slovana* iz 1885 (po: »Primoža Trubarja slika«, *Slovenski narod*, 1887, št. 196 in 1905, št. 51). – Trubarjev portret avtorja Bele Čikoša Sesije je bila leta 1887 razstavljen v Giontinijevi prodajalni v Ljubljani. Fran Levec je predlagal, naj sliko kupi Deželni muzej Rudolfinum (Fran Levec, »Trubarjeva slika«, *Ljubljanski zvon*, 1887, št. 9, str. 576), *Slovenski narod* pa je bil za to, da slika, ki so jo hvalili tudi dunajski kritiki, postane last Deželnega muzeja Rudolfinum, Slovenske matice ali kakega zasebnika. »'Sessia' je izvrstno pogodil Trubarja častljivo in jako karakteristično lice in čim dalje človek gleda velezanimivo to glavo, tem bolj mu bode po godu.« (»Primoža Trubarja slika«, *Slovenski narod*, 1887, št. 196). Plantan je sliko najbrž kupil leta 1889 (po: »Odlikovani Hrvat«, *Slovenski narod*, 1889, št. 183; »Hrvatski akademski slikar Vojteh pl. Čikoš«, *Slovenski narod*, 1891, št. 163).

⁹⁹ Ivan Prijatelj, *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*, Ljubljana 1908, str. 5.

v kulturnem in političnem boju proti katoliškemu političnemu taboru. Katoliški pisci so poudarjali, da bi Slovence protestantizem še bolj približal nemštvu, povezan je bil predvsem s plemiškim slojem in ni pustil sledov v slovenskem narodu. Slovenska književnost je bila protestantom sredstvo in ne cilj, slej ko prej bi slovensko književnost ustvarilo tudi katoličanstvo.

Liberalci so se oprli na Aškerčeve opredelitve, vendar so jih ob utemeljevanju potrebnosti postavitve Trubarjevega spomenika nekoliko omilili. Aškerc je Trubarja uvrstil med svetnike (1886) in ga primerjal z Luthrom in Husom. V odgovoru na kritiko prof. Josipa Tomiška je leta 1905 zapisal: *»Kar je Čehom Hus, Nemcem Luther, to je Slovencem Trubar. Trubar se sam prvi upre rimskemu jerobstvu ter razvije zastavo 'evangelija', čiste vere krščanske na podlagi biblije. Ta formula svobode je bila v tisti dobi najprikladnejša človeškemu mišljenju. Slovenci so razumeli svojega poveljnika Trubarja in se trumoma zbirali pod njegovo zastavo. Ogromna večina Slovencev je bila konec 16. veka protestantovska. To je zgodovinski faktum. In kakega sredstva se je poslužil Trubar, da se je mogel uspešno bojevati za svojo idejo evangeljske cerkve in ,čistega evangelija'? Prijel je za pero in začel prvi pisati v slovenskem jeziku.«*¹⁰⁰

Aškerc se je oprl na knjigo filozofa in zgodovinarja Thomasa Carlyla (1795–1881), ki govori o junakih in njihovem čaščenju (*On Heroes and Hero-Worship*, London, 1841), in označil Trubarja za junaka in heroja. *»Dokazal sem, da je Trubar po Carlyleovi teoriji pravi junak, ker je bil sam povzročil med Slovenci velikansko in epohalno luteransko gibanje, ker je bil duša temu gibanju, ker je bil tisti stožer, okoli katerega se je gibalo v 16. stoletju vse versko-socijalno, duševno in literarno življenje. Ta revolucija je imela na eno stran pa tudi trajen uspeh: porodila nam je novo duševno življenje, našo književnost, našo domačo kulturo.«*¹⁰¹

V referatu na 14. kongresu svobodomislecev v Pragi 11. septembra 1907 je poudaril: *»Svobodna misel je bila nastopila v 16. stoletju v vlogi verskega reformatorja. Wicleff [op. John Wycliffe; ok. 1320–1384, angleški teolog in reformator cerkve] je rodil Husa, Hus Lutherja, a Luther je bil rodil Slovenca Primoža Trubarja in njegove tovariše.«*¹⁰²

Slovenski narod je večkrat poudaril, da želijo počastiti Trubarja kot očeta slovenske književnosti in ne slaviti njegovega cerkvenega delovanja. Trubar je resda začel izdajati slovenske knjige, da bi razširjal protestantizem, *»a to nima dandanes nobenega pomena več, kajti kar je storil Trubar za časa protestantizma, to je izginilo brez sledu, ostalo pa je samo, kar je storil za slovenstvo«*. Trubar je ustvaril slovenski knjižni jezik, s sodelavci je položil temelj slovenski književnosti in narodu. *»... in lahko rečemo: da ni bilo Trubarja, bi že davno ne bilo slovenskega naroda.«* Spomenik v Ljubljani zato ne bo spomenik protestantskemu propagatorju,

¹⁰⁰ Anton Aškerc, »Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?«, *Slovenski narod*, 1905, št. 86.

¹⁰¹ Anton Aškerc, »Ali je Primož Trubar upesnitve vreden junak ali ne?«, *Slovenski narod*, 1905, št. 89.

¹⁰² Anton Aškerc, »Slovenci na kongresu svobodnih mislecev v Pragi od 8. do 12. septembra t. l.«, *Slovenski narod*, 1907, št. 218.

temveč spomenik ustanovitelju slovenske književnosti.¹⁰³

Po mnenju *Slovenskega naroda* je protestant Trubar »ležal zelotskim klerikalcem v želodcu« še toliko bolj, ker so šestnajst let pred tem sklenili postaviti spomenik Tomažu Hrenu, vendar tega sklepa niso izvršili, ker duhovniki niso hoteli darovati zanj.¹⁰⁴

V katoliškem taboru so priznavali Trubarjevo literarno prvenstvo, vendar so v Trubarju videli predvsem protestantskega cerkvenega reformatorja, pridigarja in odpadnika od katoliške vere. Trubarjevo delovanje so presojali skozi verske namene. Trubar je bil odpadnik od Rimskokatoliške cerkve, krivoverec, heretik. Jezik oziroma tisk je bil zanj le sredstvo za razširjanje tujih protikatoliških pogledov. Liberalci Trubarja torej ne slavijo toliko kot slovenskega književnika, temveč kot sovražnika Katoliške cerkve, ki je v boju proti njej uporabljal slovenski jezik.

Protestanti po mnenju katoliških piscev niso imeli za slovenski knjižni jezik nobenega pomena, ker niso vplivali na verske nazore in kulturni razvoj slovenskega naroda. Duhovnik in cerkveni zgodovinar dr. Josip Gruden je za oceno luteranstva uporabil besede sv. Atanazija: »Bil je oblak, ki je mimo šel.«¹⁰⁵

Slovenec je poudaril, da liberalci v »versko-konfesionalnem« boju izrabljajo protestantstvo. »V znamenju odpadlega korarja Trubarja hočejo vzdigniti revolucijo proti cerkvi. Odtod povečanje Trubarja, iz katerega hočejo narediti veliko proticerkveno demonstracijo. K Trubarjevi rojstni hiši romajo, dasi se zanjo niti ne ve; roko so si podali slovenski ,naprednjaki‘ in vsenemški pastor Hegemann [op. dr. Ottmar Hegemann, od februarja 1906 pastor ljubljanske protestantske občine, leta 1908 je v samozaložbi na Dunaju izdal knjižico *Zu Primus Trubers 400 jährigen Geburtstag* in objavil v *Carnioli* članek »D. M. Primi Truberi«, pisal je o Luthru]. Provizorični kustos deželnega muzeja, odpadli menih dr. Walter Schmid, o katerem se govori, da je prestopil k protestantizmu (?) in se oženil (?), skupaj s Hegemannom skrbi za povzdigo Trubarjeve slave. Sicer kaj posebno novega ne spravijo več na dan ti gospodje, a ,štimumga‘ se dela. Odpadli kaplan Aškerc pa v trdih verzih kakor z okornimi poleni udriha po papežih in po cerkvi in oznanja neko panteistiško zmes, katere jedro je oboževanje samega sebe.«¹⁰⁶

Urednik *Doma in sveta* dr. Evgen Lampe je Aškerčev ep *Primož Trubar* označil za »agitacijo za verski odpad« in Aškerca za pesnika protikatoliške tendence. Aškerc napačno opeva protestantizem kot ljudsko gibanje, kot zdravilo za propadlo Katoliško cerkev, saj so bili protestantje mnogo slabši od katoličanov, je poudaril

¹⁰³ Po: »Klerikalna brezobraznost«, *Slovenski narod*, 1910, št. 92.

¹⁰⁴ Po: »V želodcu jim leže«, *Slovenski narod*, 1908, št. 135. – Na katoliškem shodu v Ljubljani leta 1893 so sprejeli resolucijo, da bodo v spomin škofu Tomažu Hrenu, ki je ljubljansko škofijo rešil luteranstva, postavili v Ljubljani Hrenov spomenik. Župnik Puc je predlagal, naj bo namesto kamnitega ali bronastega spomenika to katoliško učiteljsko semenišče (katoliška gimnazija), ki bo nadaljevalo Hrenovo delo. Hrenov spomenik naj bi pričeli postavljati najkasneje leta 1897, tj. ob tristoletnici začetka Hrenovega škofovanja (po: »Resolucije katoliškega shoda in papežev jubilej«, *Slovenec*, 1893, št. 61).

¹⁰⁵ Josip Gruden, »Primož Trubar. Ob štiristoletnici njegovega rojstva«, *Čas*, 1908, št. 6, str. 268.

¹⁰⁶ »Reformatorji«, *Slovenec*, 1908, št. 144.

Lampe. Od Katoliške cerkve so odpadli plemiči, ki so bili popolnoma nemškega mišljenja, vendar ne iz verskih vzrokov, kajti sline so se jim cedile po cerkveni posesti. Na povzdigo slovenskega jezika ni nihče mislil. Povelje, naj se začno izdajati slovenske knjige, je dala nemška gospoda. Ko sta würtemberški vojvoda in Peter Pavel Vergerij hotela za agitacijo začeti uporabljati italijanske, slovenske in hrvaške knjige, se je Trubar sprva upiral slovenskim prevodom. »*Trubarja so silili Nemci, da je prestavljaj, in mu dajali denar; bil je orodje v rokah iste sile, ktera tudi sedaj z velenemškimi tendencami širi odpad od katoličanstva po naših krajih.*«¹⁰⁷

Katoliški tabor je Trubarjev protestantizem povezoval z nemštvom oziroma s sodobno germanizacijo (pri tem ni bil osamljen, Levstik že leta 1868 poudarja: »protestantizem je pri nas germanizem«).¹⁰⁸ Trubar je bil začetnik reformacijskega gibanja, ki je izumrlo, ker je bilo k nam umetno prineseno, tuje in protiljudsko, protislovensko in porojeno v nemškem duhu,¹⁰⁹ je pisal *Slovenec*, ki je Trubarja označil celo za »apostola in poslanca nemštva«.¹¹⁰

Po mnenju Matije Prelesnika ima več zaslug za slovenski narod, jezik in njegovo književnost kot Trubarjev protestantizem v 16. stoletju katoličanstvo (temelje slovenskemu katoliškemu slovstvu je položil škof Hren).¹¹¹ Še pomembnejši pa naj bi bili katoliški pisatelji 17. stoletja.¹¹² Dr. Josip Gruden je razvil tezo o razvitem slovensko-glagolskem cerkvenem slovstvu, ki ga je podpirala in razvijala Katoliška cerkev, nastop reformacije pa ga je spodkopal.¹¹³

Nemški protestantizem bi vodil v odpad od naroda, zato je protireformacija Slovence rešila pred izginotjem. Slovenci so se kot narod ohranili, ker so bili katoličani, je zatrjeval *Slovenec*. Dokaz za to, kako brani katoliška vera zatirane narode pred potujčevanjem, so Poljaki in katoliški Lužičani oziroma Lužiški Srbi (na področju Lužic, pokrajine med Nemčijo in Poljsko), ki bijejo težak boj za svoj obstanek, medtem ko protestantski Litavci oziroma Litvanci (ob Baltiškem morju) in Mazuri (na vzhodnem Pruskem) že stoletja kot narod propadajo, saj nimajo v svoji duhovščini dovolj močne opore. Postalni so verni podaniki pruskega kralja in se ponemčili. Podobna usoda bi doletela tudi Slovence, če bi v Avstriji zmagal protestantizem. »*Slovenci bi bili že popolnoma izginili kot narod; kod v hribih bi se bili še ohranili ljudje, ki bi skrivaj med sabo govorili vsem drugim že tuje narečje.*« Slovenski narod ne bi prestal jožefinstva in nasilne germanizacije. Kako bi ravnali graščaki, dokazujejo ti, ki so ostali. Podobno, kot je država centralizirala politično oblast, bi se lotila tudi cerkvene uprave. Pastorji bi prihajali iz Gradca in z Dunaja. Ljudje bi namesto Trubarjevih in Dalmatinovih slovenskih knjig kmalu imeli v rokah nemške knjige. Da ni tako, se velja zahvaliti samo Katoliški cerkvi.

¹⁰⁷ Evgen Lampe, »A. Aškerc. Primož Trubar«, *Dom in svet*, 1908, št. 1, str. 46 in 49.

¹⁰⁸ Fran Levstik, »Tujčeva peta«, *Slovenski narod*, 1868, št. 73.

¹⁰⁹ Po: »Pred Trubarjem«, *Slovenec*, 1908, št. 91.

¹¹⁰ Po: »Rim – edini pravi sovražnik vsenemštva«, *Slovenec*, 1908, št. 243.

¹¹¹ Po: Matija Prelesnik, »Protireformacija na Kranjskem pod škofom Tomažem Hrenom (Chroenom)«, *Katoliški obzornik*, Zvezek III, 1901, str. 208.

¹¹² Glej: »Slovenski pisatelji v 17. stoletju«, *Slovenec*, 1880, št. 110.

¹¹³ Po: Darko Dolinar, »Nasprotja ob Trubarju v starejši slovenski literarni zgodovini«, *Primerjalna književnost*, 1987, št. 1, str. 21.

»Za tistih par sežganih protestantskih biblij smo dobili slovstvo in narodni razvoj. Za nekaj predikantov à la Jurij Kobilica nam je vzgojila katoliška cerkev Vodnike in Slomške. To naj pomnijo vsi, ki pišejo o naši kulturni zgodovini. Zgodovina Slovanov v protestantovski Prusiji nam jamči, da je naša misel prava.«¹¹⁴

Ivan Prijatelj je v knjižici *O kulturnem pomenu slovenske reformacije* navedel primer ogrskih in koroških slovenskih protestantov, ki so se ohranili (resda v skromnem številu), prav tako je izbral za primer protestantske Fince in nasprotno kot *Slovenec* poudaril, da je propad narodov odvisen od številnih dejavnikov, med katerimi ima vera v novejšem času vedno manjšo vlogo. Opozoril je tudi na vrzeli v liberalnih interpretacijah, kajti Trubar »ni mogel biti spoznanavec verskoindiferentnega evangelija moderne izvenverske humane ljubezni – za kakršnega ga je naredil Aškerc – Trubar je bil napram drugovercem mož silnega srca in plodovitega, delavnega sovrastva, ker drugačen v oni dobi biti ni mogel.«¹¹⁵

Dr. Anton Bonaventura Jeglič je glede Trubarjevega spomenika v *Ljubljanskem škofijskem listu* poučil duhovnike, da je zanje in za katoliško ljudstvo proslavljanje Trubarja žaljivo. Trubar ima velike zasluge za slovenski jezik, saj je začetnik tiskane literature. Vendar je bila, kot navajata Karel Glaser in Avgust Dimitz,¹¹⁶ za Trubarja slovenska knjiga zgolj sredstvo za razširjanje Luthrovih zmot. »Njegova zasluga ni subjektivna, ampak je bolj slučajna brez osebne nameravanja. In akoravno se trdi, da se bo Trubar le kot znanstvenik slavil, vendar ne morem razumeti, kako bi se moglo njegovo proticerkveno delovanje popolnoma prezreti!« Škof Jeglič je predlagal duhovnikom, naj na večernih predavanjih ljudi o tem poučijo.¹¹⁷

Temeljni kamen za Trubarjev spomenik so liberalci položili na praznik Marijinega rojstva (mali šmaren), zato je Jeglič ponovno nagovoril duhovnike: »Res, slavnostni govornik je pri polaganju naglaševal, da bo Trubar imel v Ljubljani spominek zato, ker je prvi začel pisati v našem slovenskem jeziku. Toda časopisi in govorniki po drugih krajih so Trubarja slavili ravno zato, ker se je katoliški cerkvi uprl, se odtrgal od Rima in je skušal tudi naše dede od Rima, od katoliške cerkve odtrgati; obžalovali so, da se mu to ni posrečilo in je Slovenec še vedno zvest katoličan.

To je duh, ki je vodil naše svobodomislece, da so se ogreli za Trubarja in hočejo v Ljubljani imeti njegov spominek. Ali ni grozno in pred Bogom grešno? Ali ni to proslavljanje upora proti Bogu, ki je rimskokatoliško cerkev ustanovil, da po njej kraljuje On, večna resnica in svetost, nad narodi, nad državami, nad posamezniki? Ali proslavljanje zmote in krive vere in to v prašanjih, ki se tičejo vsega našega življenja, da, vse naše večnosti?«¹¹⁸

¹¹⁴ Po: »Slovanstvo in katoličanstvo«, *Slovenec*, 1908, št. 56.

¹¹⁵ Po: Ivan Prijatelj, *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*, Ljubljana 1908, str. 51–52.

¹¹⁶ Avgust Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*, Laibach 1875 / Karel Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva I. Od početka do francoske revolucije*, Ljubljana 1894.

¹¹⁷ Anton Bonaventura Jeglič, »Vsem čč. gg. duhovnikom«, *Ljubljanski škofijski list*, 1908, št. 1, str. 7.

¹¹⁸ Anton Bonaventura Jeglič, »Vernikom ljubljanske škofije«, *Ljubljanski škofijski list*, 1908, št. 8, str. 113–114.

Svobodna misel (glasilo slovenske sekcije Svobodne misli, 1907–1912), ki je Trubarja uvrstila med svobodomislece,¹¹⁹ je Jegliča zaradi sežiga Cankarjeve *Erotike* in nasprotovanja muzi na Prešernovem spomeniku primerjala s škofom Hrenom. »Sežgal je Cankarjevo erotiko (nezaslišan slučaj koncem XIX. stoletja) in sežgal bi še več, ko bi stvar ne bila nekoliko draga; škof Hren je to lažje delal, ker je ljudem knjige s silo pobral. Ampak Jeglič je hotel s tem dati znamenje, da je jezuitar in da je s tem obsodil celo moderno umetnost in literaturo.«¹²⁰

Avtor članka »Trubar in Luter«, objavljenega 12. septembra 1908 v *Slovincu*, poudarja, da je Trubar vlogo slovenskega Luthra dobil po naključju; o njegovem pomenu bi lahko govorili, če bi se protestantizem ohranil pri nas, vendar se ga v tem primeru ne bi spominjali Slovenci, ampak nemški luteranci, saj Slovencev že davno ne bi bilo več. Trubar je do veljave slovenskega Luthra prišel po nemškem vzoru: ko se je med Slovenci prebudila narodnostna ideja, se je začelo iskanje slovenskih jezikovnih spomenikov, jezikoslovci so se razumljivo zanimali za Trubarja in protestante. Ni pa res, da bi Trubar posegel v kulturni razvoj slovenskega naroda, ker je pisal v slovenskem jeziku. Trubar ni pisal iz rodoljubja, kot piše večina današnjih slovenskih pisateljev, ni bil zaveden Slovan, kajti »vsak količkaj zgodovinsko izobražen človek mora vedeti, da je mati narodnostne ideje med Slovani (katere seveda ne smemo zamenjavati z zavestjo politične neodvisnosti) nemška romantika«. Trubar je bil zvest, vnet Luthrov pristaš, njegov najdejavnejši oproda med Slovenci. Za slovensko književnost nimajo Trubar in protestanti nobenega pomena, ker niso določili smeri razvoja verskemu nazoru in slovenskemu jeziku ali kako drugače vplivali na slovenski kulturni razvoj. Edino, kar jih spaja s slovenstvom, je jezik, po duhu in mišljenju pa so bili razširjevalci nove vere. Razumljivo je, da se je s Trubarjem ukvarjal nemški (evangelikičanski) pastor dr. Theodor Elze,¹²¹ ni pa mogoče razumeti, da so Slovenci našli dovolj razlogov za postavitve Trubarjevega spomenika (in to celo pred Narodnim domom). »Trubar zasluži spomenik, pa v – **luteranski kapeli**. Čudno, da se ogrevajo za **verskega** reformatorja ljudje, ki drugače o veri ne mislijo posebno dobro.«¹²²

Socialdemokratski pogled lahko razberemo iz predavanj, ki ju je Ivan Cankar imel spomladi 1908 na Dunaju in v Trstu. Cankar je bil kritičen tako do katoliškega tabora kot do Trubarjevih liberalnih slavic. Podobno kot ob stoletnici Prešernovega rojstva so se tudi tokrat polastili Trubarja ljudje, ki ga ne poznajo, je Cankar poudaril na Trubarjevem večeru, ki ga je 6. marca 1908 priredilo dunajsko visokošolsko društvo Sava (naslov predavanja »Ob Trubarjevi štiristoletnici«). Tisti, ki ne vedo ničesar o Trubarju, ga imajo za »navdušenega antiklerikalnega narodnjaka«. Tisti, ki so nekaj slišali o reformaciji, lahko na tihem in globoko v srcu Trubarja edinole sovražijo. »Zakaj tako je dandanes na Slovenskem; večina ljudi, ki bodo hrupno

¹¹⁹ »Koledar svobodomislecev«, *Svobodna misel*, 1908, št. 6.

¹²⁰ »Hren in Jeglič«, *Svobodna misel*, 1908, št. 6.

¹²¹ Dr. Ludwig Theodor Elze (1823–1900), eden prvih raziskovalcev zgodovine slovenske reformacije, je prišel v Ljubljano leta 1851 kot prvi pastor nove evangeličanske cerkvene občine (do 1865).

¹²² Po: »Trubar in Luter«, *Slovenec*, 1908, št. 209.

in javno slavili Trubarjev spomin, nima v sebi ne sence Trubarjevega duhá, ne kapljice Trubarjeve krvi! Da so živeli takrát, bi bili šli za Hrenovo procesijo in bi stali ob grmadi, kjer bi gorele Trubarjeve postile in Dalmatinove biblije! – Strašna je ironija zgodovine: v letu, ko slavimo spomin našega velikega reformatorja in revolucionarja, je slovenski narod najbolj papističen izmed vseh narodov evropskih. Tega je kriva v velikanski meri strahopetnost, neodkritosrčnost in kratkovidnost takih naših čudežnih antipapistov, ki bodo letos Trubarja slavili! – Dobro vem, da je še mnogo drugih vzrokov tej žalostni resnici, da so slovenske dežele dandanašnji kakor črn madež na avstrijskem zemljevidu. Ampak poglavitni vzrok je brezpogumnost tistih, ki bodo častili z besedo Trubarjev pogum.» Edino mladina, ki bo nadaljevala Trubarjevo delo, ima pravico slaviti Trubarja in njegove tovariše-mučenike. »Kdor se je prilagodil klavrní sedanjosti, kdor ni pripravljen, da daruje svojo družabno in politično kariero svojemu srčnemu prepričanju, tisti naj pusti Trubarja pri miru in ter naj slavi Hrena, njegove kanonike in njegove grmade! – Mi bomo opravili brez njih in brez njih bomo zmagali!«¹²³

Na predavanju »Trubar in Trubarjeve slavnosti«, ki ga je Cankar pripravil 21. maja 1908 za socialistično organizacijo Delavski oder v Trstu, je Trubarja označil za enega največjih mož v prazni in žalostni zgodovini slovenskega naroda. Reformacija je prinesla napredek slovenskega kulturnega življenja, po zmagi katolicizma je bil slovenski narod pahnjén v najbolj črno temo, o čemer priča nedavno množično romanje v Lurd. Na praznoverstvo in babjeverstvo se opira največja slovenska politična stranka. Podobno kot pred tristo leti sta knjiga in izobrazba še vedno edini resni sovražnik srednjeveške teme. Ko je škof Hren s pomočjo države pokončal vse, kar je prinesla reformacija, so duhovniki grmeli proti šolam, češ da bi ljudje brali krivoverske knjige, če bi se naučili brati, drugih knjig pa takrat sploh ni bilo.

»Tako se letos ne spominjamo samo Trubarja in reformacije, marveč tudi Hrena, njegovih biričev in njih slavni del. Štiristoletnica Trubarjevega rojstva je hkrati tristoletnica smrti mlade slov. kulture – nasilne smrti, ali bolje umora, ki ga je izvršil nad njo škof Hren po naročilu rimske cerkve.« Naš narod je »veliko bolj narod škofa Hrena nego pa narod Trubarjev«; celo med tistimi, ki bodo v Trubarjevo čast prirejali veselice in plesne venčke ter postavljali spomenike, je največ takih, ki bi v Hrenovih časih »hodili za jezuitsko procesijo ter stali ob Hrenovih kresovih«.¹²⁴

Vsi trije politični tabori so v Trubarjevem protestantizmu videli anticipacijo sodobnih nazorskih in političnih razmerij. Za Etbina Kristana (esej *Primož Trubar in slovensko ljudstvo*, Delavska tiskovna družba, 1908) je bil tako Trubar demokrat in socialni bореc, socialist. »*Primož Trubar je preganjal duševno revščino slovenskega ljudstva in s tem delom mu je pripravljaj tudi pot k materialni osvoboditvi. Njegovo delo je bilo socialno, in sicer odkritosrčno socialno, ki ni v ničemer podobno ‚delu‘ današnjih ‚krščanskih‘ socialcev.*«¹²⁵

¹²³ Pod lipo, 1926, št. 5; Ivan Cankar, *Zbrano delo*, XXV. knjiga, Ljubljana 1976, str. 188–189.

¹²⁴ Po: »Trubar in Trubarjeve slavnosti. Predaval I. Cankar v Ljudskem domu v Trstu, dne 21. maja 1908.«, *Delavski list*, 1908, št. 24 in 25.

¹²⁵ Etbin Kristan, *Primož Trubar in slovensko ljudstvo*, Ljubljana 1908, str. 9 in 15.

Da bi pospešili zbiranje denarja, so leta 1909 ustanovili v Ljubljani odbor rodoljubnih dam in gospodov, ki bo nabiral darove za spomenik. »*Apelujemo na vse rodoljube in rodoljubkinje, na katere se bo obrnil imenovani odbor, naj prispevajo za spomenik z obilnimi darovi, zakaj sramota bi bila za ves narod, pred vsem pa za slovenske napredne rodoljube, ako bi se odkritje spomenika moralo odgoditi radi nedostajanja denarnih sredstev. Zato naprednjaki in naprednjakinje na delo!*«¹²⁶ Junija 1909 so ljubljanske narodne dame sklenile, da bodo z nabiralnimi polami obiskale potencialne darovalce.¹²⁷

12. aprila 1910 so Slovenci lahko prebrali v *Slovenskem narodu*, da bo spomenik v kratkem postavljen, vendar bo njegovo odkritje takrat, ko bo nabranih dovolj prispevkov. *Slovenski narod* je običajno nagovarjal bralce s »Svobodomisleci in svobodomiselke«, tokrat pa tudi: »*Slovenci in Slovenke! Sramota bi bila za nas, ako bi v najkrajšem času ne mogli nabrati one razmeroma male vsote, ki je potrebna, da se pokrijejo stroški spomenika!*«¹²⁸ Pozive za zbiranje denarja za Trubarjev spomenik je *Slovenski narod* objavljal tudi v času, ko je bil spomenik že postavljen (»*Svobodomiselni Slovenci in Slovenke, prispevajte za Trubarjev spomenik!*«). Podobne pozive je objavljalo tudi *Jutro* (»*Slovenci, prispevajte za Trubarjev spomenik!*«).

Zbiranje prispevkov ni bilo uspešno. Naposled si je odbor izposodil manjkajoči denar, jamstvo za posojilo sta prevzela častna predsednika Ivan Hribar in Franja Tavčarjeva.¹²⁹

Katoliški *Slovenec* je novico o pokritju stroškov za spomenik bralcem predstavil s temi besedami: »*Dva narodno-napredna veljaka, dva imovita Ivana sta baje posegla v svoj polni žep in založila tisočake ter tako omogočila, da bo naše mesto za en spomenik bogateje.*«¹³⁰ V komentarju je izrazil dvom o liberalnem altruizmu: »*Zdaj bi bilo le še treba izvedeti, po koliko procentov, pa bi bilo rodoljubje gospoda župana in naše prve narodne dame še bolj osvetljeno. Tistih par tisočakov bogati gospod župan in gospa Tavčarjeva pač premoreta, da bi jih za spomenik patrona slovenskih liberalcev lahko darovala, ne pa, da bosta denar nazaj dobila. Za Trubarja se morajo pravi narodnjaki žrtvovati, ne pa posojevati. Sicer pa, če gospod Hribar in gospa Tavčarjeva ne zmoreta tolike narodne žrtve, naj pa da za Trubarjev spomenik 'Družba sv. Cirila in Metoda', ki je njen častiti starina Luka Svetec, vpisan med prve častilce Primoža Trubarja, denarja pa ima družba tudi zadosti za tako žrtev v čast prvemu svobodomislecu na Kranjskem.*«¹³¹

¹²⁶ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 101.

¹²⁷ Po: »Narodne dame za Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1909, št. 126; »Za Trubarjev spomenik«, *Narodni dnevnik*, 1909, št. 128.

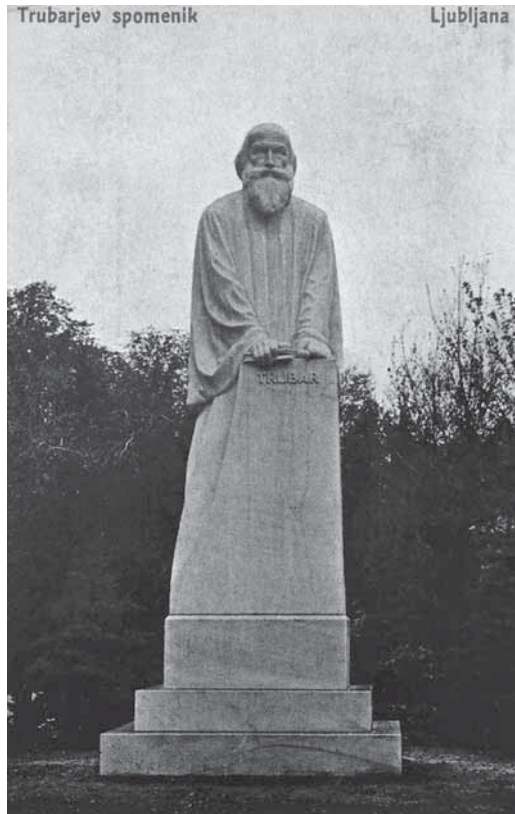
¹²⁸ Po: »Slovenci! Spominjajte se Trubarjevega spomenika!«, *Slovenski narod*, 1910, št. 81.

¹²⁹ Po: »Klerikalna brezobraznost«, *Slovenski narod*, 1910, št. 92.

¹³⁰ »Trubarjev spomenik«, *Slovenec*, 1910, št. 82.

¹³¹ »Višek rodoljubja«, *Slovenec*, 1910, št. 91.

Slika 10: Trubarjev spomenik, razglednica (založnik J. Prašnikar)

Bernekerjev Trubar

Bernekerjev kip za Trubarjev spomenik je 12. aprila 1910 prispel v Ljubljano. Začasno so ga spravili v Bavarski dvor.¹³² Dela za postavitvev spomenika so začeli 18. aprila, nadzoroval jih je Berneker.¹³³ Izkazalo se je, da je temeljni kamen preblizu ceste, zato so ga prestavili za nekaj metrov bolj v park.¹³⁴ Spomenik so postavili na vzvišen prostor, ki so ga nameravali zasaditi s cveticami in zelenjem, za ozadje pa naj bi spomenik imel ciprese.¹³⁵ Postavljanje spomenikov v naravno okolje je imelo dobro stran, kajti na ta način se je bilo mogoče izogniti soočanju modernih spomeniških skulptur in historičnih mestnih ambientov.

Na Bernekerjevo željo je dal župan Hribar 25. aprila za nekaj časa razkriti spomenik. Prisotni so bili župan Hribar, Ivan in Franja Tavčar, soproga dr. Karla Trillerja, polkovnik v pokoju Mihael Lukanc, tajnik Karel Bleiweis, prof. Ilešič,

¹³² Po: »Primož Trubar v Ljubljani«, *Jutro*, 1910, št. 42.

¹³³ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 84.

¹³⁴ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenec*, 1910, št. 82; *Narodni dnevnik*, 1910, št. 83.

¹³⁵ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 93.

mestni policijski svetnik Lavter in učenke višje deklinške šole.¹³⁶ Ogledal si ga je tudi dopisnik *Slovenskega naroda*: »Trubarja poznamo po starodavnem primitivnem bakrorezu. V to podobo je Berneker vdahnil življenje in dal v svojem kipu izraza vsem tistim lastnostim, ki odlikujejo Trubarjev historični značaj.

Kip je z mojstrsko roko izdelan iz belega marmorja po načelih modernega kiparstva. Pisatelj in učitelj je bil Trubar svojemu narodu in kot takega ga je Berneker vpodobil. Iz marmorja raste čeznaravni doprski kip velikega moža z energično izrazito glavo, duhovitimi očmi, dolgimi lasmi in močno razrastlo brado, kakor nam jo kaže tudi omenjeni bakrorez. Brada in lasje tvorijo kompaktno maso in so le v velikih potezah označeni, ne izdelani v posameznih kodrih, kakršni so dajali kipom stare šole nekaj neresnega.

Energija in volja, ki sta najbolj značilni osebnosti Trubarjeve osebnosti, sta izraženi ne samo v obliču nego tudi v krepkih rokah, ki jih opira Trubar ob nekako ograjo in v katerih drži knjigo. Dolga obleka v plemenitih linijah se tesno oklepa njegovega visokega in močnega telesa.

Pravi Trubar. Tako si ga je predstavljal vsak, kdor je poznal bakrorez izza njegovih časov.

V tehniškem oziru je spomenik izdelan čudovito fino in lepo. Vsaka malenkost kaže, da ga je izklesal pravi mojster.»¹³⁷

Spomenik so po naročilu župana Hribarja odkrili 1. maja 1910 ob pol devetih dopoldne. Odbor je sklenil, da opusti slavnosti, saj odkritje ne bi moglo biti bolj slovesno kot polaganje temeljnega kamna.¹³⁸ Javnost o tem dogodku ni bila predhodno obveščena. Na »drugem odkritju« spomenika so bili po naključju prisotni samo prvomajski izletniki. Čuvar mestnih drevoredov Anžur, ki je razgrnil zaveso, je na vprašanje, kdo je ukazal spomenik razkriti, odgovoril: mestni vrtnar gospod Heinic. *Jutro* je pohvalilo primerno naravno ozadje spomenika. Lesena ograda pred spomenikom je zakrivala zemljišče, ki se še ni bilo poraščeno. *Jutro* je predlagalo, naj ograjo pobarvajo v zeleno.¹³⁹

Kip Trubarja v nadnaravni velikosti je izklesan iz belega laaserskega marmorja. Višina kipa je 2,7 metra. Trubar stoji na trojnem stopničastem podnožju, oblečen je v dolgo haljo. Kip predstavlja Trubarja pred pridigarskim ambonom, torej »govornika pred množico«.¹⁴⁰ Berneker si je pri oblikovanju Trubarjeve figure pomagal z modelom, ki mu je poziral v ateljeju.

Pridigarski pult, na katerem je izklesano Trubarjevo ime, je neprofiliran blok z enim ostrim vertikalnim robom in dvema diagonalnima robovoma, posnetima v mehkih krivuljah, tu pult prehaja v spodnji del masivne Trubarjeve postave. Berneker je povezal spodnji del mogočne figure z govorniškimi pultom in na ta način

¹³⁶ Po: »'Odkritje' Trubarjevega spomenika«, *Jutro*, 1910, št. 55.

¹³⁷ »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 93.

¹³⁸ Po: »Trubarjev spomenik«, *Slovenski narod*, 1910, št. 98.

¹³⁹ »Primož Trubar 'oficijelno' odkrit«, *Jutro*, 1910, št. 61.

¹⁴⁰ Š. (Janko Šlebinger), »Trubarjev spomenik v Ljubljani«, *Ljubljanski zvon*, 1910, št. 6, str. 382–383. – Trubar je leta 1533 postal ljubljanski vikar. V letih 1533–1540 je pridigal z lece ljubljanske stolnice. Leta 1561 se je kot prvi superintendent vrnil v Ljubljano. Pridigal je v špitalski cerkvi sv. Elizabete, ki so mu jo dali na razpolago kranjski deželni stanovi.

poenotil celotno skulpturo. Izstopajo Trubarjeva glava z visokim čelom, brado, izrazitimi potezami, nagubanim čelom in odločnimi očmi ter roke, ki se spirajo na pult. Trubar v desnici drži slovensko knjigo. Glava je nekoliko sklonjena, tako kot je značilno za govornike.

Anton Aškerc je objavil navdušen opis spomenika: »Trubar 'raste' iz marmornatega čoka in se razvije polagoma in organsko v plastičen kip. Trubar stoji na prižnici (leci). Obe roki upira pred seboj. Desnica drži slovensko biblijo, levica pa se je energično stisnila v pest. Glava je nagnjena nekoliko naprej kakor je to navada pri govornikih. Ta glava z dolgimi lasmi in dolgo brado! Obličje izraža nenavadno energijo in v teh očeh gori ogenj prepričanja in samozavesti ter zaupanje v veliko idejo slovenske reformacije! Bernekerjev 'Trubar' govori: 'Slovinci! Ne bojte se! Pogumno naprej! Ta-le slovenska biblija nas povede k boljšim časom! Ta-le slovenska knjiga, ki sem jo spisal jaz, je začetek našega kulturnega življenja. Doslej ste bili mrtvi – poslej boste živeli, ker resnično vam povem: moja knjiga vas je vzbudila!' ... Mojster Berneker je vdahnil belemu marmorju pravo umetniško življenje. To ni mrtev kip, to je živi Trubar, tisti Trubar, ki ga pozna izobraženi in svobodomiselni rojak iz naše zgodovine! Berneker je ravno s tem svojim Trubarjem pokazal in dokazal, da je pravi umetnik z živahno fantazijo in globoko dušo. Ta Trubar je tako lep, da je skoro škoda, da bo stal pod odkritim nebom blizu hrupne velike in prašne ceste. Jaz bi rajši videl, ko bi stal kje v kakem 'panteonu' pod kupolo.«¹⁴¹

Ravnatelj Österreichische Staatsgalerie na Dunaju dr. Friedrich Dörnhöfer je označil Bernekerjev kip Trubarja za najuspelejši spomenik tistega časa.¹⁴² Berneker je Trubarjev kip oblikoval v duhu modernega kiparstva. Odločilni so bili nauki njegovega dunajskega profesorja Edmunda Hellmerja. Berneker je leta 1902 zapisal: »Moji najboljši učitelji so bili gospod Jožef Barle, ravnatelj na ljudski šoli v Slovenjgradcu, in drugi, kateri mi je položil umetniški temelj, je profesor Edmund Hellmer.«¹⁴³

Odpadli so vsi obvezni rekviziti poznohistorističnega spomeniškega kiparstva. Trubar ni postavljen na visok kamnit podstavek in predstavljen na realističen način. Njegova fiziognomija in oblačila ne sledijo zvesto grafičnim upodobitvam. Berneker se je odpovedal alegoričnim dodatkom, kakršna je muza pri Prešernovem spomeniku, in vsem drugim historičnim šablonskim elementom, ki bi motili monumentalnost spomeniške figure. Trubar na spomeniku se je spreminjal v simbol.

Monumentalna preprostost je dopolnjena s sodobnim secesijskim elementom, tj. s harmonično vključitvijo spomenika v naravno okolje. France Kobal poudarja: »Tudi ta spomenik je zasnovan docela moderno: sredi zelenja se dviga živa skala, iz njega pa raste kremen-mož Primož Trubar. In kakor da se je po njegovi silni volji

¹⁴¹ a. (Anton Aškerc), »Bernekerjev 'Trubar'«, *Narodni dnevnik*, 1910, št. 90.

¹⁴² *Ljubljana po potresu*, Ljubljana 1910 (uredila Fran Govekar in dr. Miljutin Zarnik), str. 166–167 (po: Špelca Čopič, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*, Ljubljana 2000, str. 55).

¹⁴³ Franc Berneker, Avtobiografija, napisana za dr. Franca Vidica, 1902, po: Alenka Glazer, »Franc Berneker o sebi«, *Koroški fužinar*, 1972, št. 4, str. 20.

skala izpremenila v prižnico, se njene črte proti vrhu prelivajo v obliko prižnice, Trubar – upodobljen do pasu – se odlušča od skale, v levici drži knjigo, obraz mu je resen, zbirajo se mu misli, da jih zdajinzdaj odene v živo besedo in ž njimi povede svoje ljubljene rojake v deželo, ki mi je sveta, obljubljena.»¹⁴⁴

Špelca Čopič ugotavlja, da je Berneker s Trubarjevim spomenikom utemeljil koncept spomenika, ki ga je predstavil v kritiki Zajčevega Prešernovega spomenika v posebni številki *Naših zapiskov*.¹⁴⁵ »Slovenski izvršujoči umetnik« (Berneker) je v oceni Prešernovega spomenika zapisal, da si je Ivan Zajec prizadeval samo za zunanjo podobnost, ki pa je moderni kipar ne pogrēša tako kot jo je pogrēšal kipar stare šole, medtem ko razvoj monumentalne umetnosti zadnjih petdesetih let zaznamuje »stremljenje staviti na javne prostore neumrljivo notranjo podobo velikega moža, takšno, s kakršno živi večno v narodu.«¹⁴⁶

Med kritiki Zajčevega Prešerna je v *Naših zapiskih* na principe sodobnega spomeniškega kiparstva opozarjal tudi anonimni dunajski kipar, ki poudarja, da za primerno spomeniško zamisel kipar potrebuje srečen trenutek inspiracije, »kadar se mu ves duševni lik velikega moža razjasni, ko odpadejo vse postranske reči, ko se vse bistveno koncentrira v eni sami glavni ideji, ki razločno, jarko in s tem že monumentalno vstane v duši upodabljaajočega umetnika«. Kipar se mora omejiti na najznačilnejšo idejo, vse stranske podrobnosti (emblemi, alegorije) lahko odpadejo, kot npr. pri Rodinu.¹⁴⁷

Bernekerjev kip Trubarja bi lahko povezali tudi z razmišljanjem Josipa Regalija, prav tako objavljenim v *Naših zapiskih*: »Moderna monumentalna umetnost je vrgla v kot zunanost, kostum in portret, neče proslaviti na junaku, ki mu postavlja narod spomenik, hlač in suknje, nego podati hoče njegovo duševno veličino, podati hoče njegovega duha, tisto količino, ki živi po smrti v človeštvu večno življenje. Idejo hoče upodobiti, katere nositelj je bil tisti, ki se mu postavlja spomenik, impresijo osebnosti duševnega velikana in ne njegove osebe. Visoka misel njegova naj se zliva kot materijalna stvar gledalcu v dušo.«¹⁴⁸

Slovenska zbirka javnih spomeniških skulptur je bila na začetku 20. stoletja skromna. Od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne je spomeniško plastiko obvladoval historizem. Zanj je bila značilna realistična figura slavljence v oblačilih svojega časa, opremljena z nujnimi atributi. Najstarejši med ljubljanskimi javnimi spomeniki, izdelanimi v historičnih slogih, je bil monarhični spomenik maršalu Radetzkiemu v ljubljanski Zvezdi iz leta 1860. Tudi Vodnikov spomenik, odkrit leta 1889, in Valvasorjev spomenik iz leta 1903 je kipar Alojzij Gangl izdelal po načelih strogega historizma. Med večjimi spomeniki so bili: Vilharjev spomenik v Postojni (1906, herma z vodnakom), Vegov spomenik v Moravčah (1906, herma na podstavku) in spomenik cesarju Francu Jožefu I. v Ljubljani (1907/1908). Tudi

¹⁴⁴ Fr. (France) Kobal, »Upodabljaajoča umetnost«, *Slovenski narod*, 1908, št. 136.

¹⁴⁵ Po: Špelca Čopič, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*, Ljubljana 2000, str. 55.

¹⁴⁶ »Prešernov spomenik v Ljubljani«, *Naši zapiski*, 1905, št. 10/11, str. 151–152.

¹⁴⁷ »Prešernov spomenik v Ljubljani«, *Naši zapiski*, 1905, št. 10/11, str. 153.

¹⁴⁸ Josip Regali, »Zajčev Prešeren kot monument«, *Naši zapiski*, 1905, št. 10/11, str. 156.

Ivan Zajec je pri Prešernovem spomeniku (odkritje 1905) sledil tradicionalnim spomeniškim rešitvam, secesijski elementi so prisotni pri zasnovi podstavka.

Berneker, Sternen in Grohar so se pri Trubarjevem portretu delno zgledovali po lesorezu iz Trubarjevega prevoda *Hišne postile*, ki ga je v Tübingenu leta 1595 izdal Trubarjev sin Felicijan. Portret je bil delo lesorezca Jacoba Lederleina (monogram I L) iz Tübingena. Nastal je leta 1578, tedaj je bil Trubar star 71 let, prvič pa je bil natisnjen v Trubarjevem prevodu Nove zaveze leta 1581 (*Ta celi Novi testament*). Trubar je upodobljen v pastorski opravi. Z desnico drži zaprto knjigo, levica mu počiva na desnem zapestju. Portret obdaja bogato krašen ovalni okvir z napisnim trakom.¹⁴⁹ Objavljen je bil tudi v Aškerčevi »zgodovinski epski pesnitvi« *Primož Trubar* (1905).

Anton Aškerc je 20. julija prosil občino, da bi del parka, v katerem stoji Trubarjev spomenik (tedaj se je imenoval Bleiweisov park), preimenovala v Trubarjev park. Župan Hribar je sprejel Aškerčev predlog in ga 24. julija s priporočilom predal policijskemu odseku občinskega sveta. Zaradi prenehanja Hribarjevega županovanja avgusta 1910 (cesar namreč ni potrdil njegove izvolitve za župana) je Aškerčev predlog ostal nerazrešen do 8. februarja 1912, ko ga je novi župan dr. Ivan Tavčar poslal olupševalnemu odseku občinskega sveta, ki je o predlogu poročal na javni seji 2. aprila 1912, na kateri je bil predlog sprejet z glasovi Narodno napredne in nemške stranke.¹⁵⁰

Hribar je Franu Govekarju, ko je ta pripravljala članek o Aškercu za *Ljubljanski zvon*, sporočil: »Trubarjev spomenik je izključno Aškerčeva zasluga. Aškerc me je namreč nekoč, ko je bil moj gost, pridobil, da sem sestavil odbor za nabiranje prispevkov. Ker pa to ni šlo, sem s soporoštvom gospe dr. Tavčarjeve kar na svojo pest naročil Bernekerju, naj spomenik izdela.«¹⁵¹

Hribar v svojih spominih omenja, da ga je nekega dne obiskal Aškerc in mu prinesel izvod pesnitve *Primož Trubar* ter mu dejal, da »bi Trubar kot stvaritelj našega pismenega jezika zaslužil v Ljubljani spomenik«. »Glej, postavil si spomenik Prešernu; postavi ga še Trubarju. Mislim, da je naš narod že toliko dozorel, da ne bo težko zbrati denar za skromen spomenik. Jaz kakor veš ne živim v izobilju, rad pa vsak mesec prispevam primerno vsoto.« Hribar naj bi nato Bernekerja prosil, naj izdela model za skromen spomenik iz laaserskega marmorja in pripravi predračun, ki ni bil previsok, zato je naročil spomenik, ki ga je nameraval postaviti pred Narodni dom. Hribarjevi spomini glede Trubarjevega spomenika se zdijo dokaj nezanesljivi, saj navaja, da ni sestavil nobenega odbora za zbiranje prispevkov. »Poznavajoč razmere, vedel sem, da je tozadevno Aškerčev optimizem neopravičen. Prešeren je bil ljubljenec vsega naroda. Zato je bilo za njegov spomenik lahko zbirati. O pomembnosti Trubarjevi za naše kulturno življenje pa je vedelo le omejeno število

¹⁴⁹ To je drugi Trubarjev znani portret. Prvi je portret na sprednji platnici *Novega testamenta* v hrvaškem jeziku iz 1562, ki je domnevno delo zlatarja Jurija Blazgerja (Jorger Blasger) iz Uracha.

¹⁵⁰ Po: Fran Govekar, »Aškerčeva 'sinekura'«, *Ljubljanski zvon*, 1912, št. 9, str. 473; »Seja ljubljanskega občinskega sveta«, *Slovenec*, 1912, št. 76.

¹⁵¹ Po: Fran Govekar, »Aškerčeva 'sinekura'«, *Ljubljanski zvon*, 1912, št. 9, str. 473.

inteligence. Poleg tega je bil protestant. Dejal sem si torej, da z javnim pobiranjem prispevkov utegnem doživeti neprijetno iznenadenje. Zato sem si napravil načrt sigurnejše izvedbe.

Vrnivši se z Dunaja, naznanim Aškercu, da je Trubarjev spomenik že naročen. Neznansko sem ga s tem razveselil. Koj mi je obljubil, da bo vsak mesec prispeval zanj po petdeset kron. Odgovorim mu, da so stroški že pokriti. Ko da ne čuje prav, vpraša me še enkrat. Potem pa začne ugibati, da jih je prevzel Gorup in ko mu odvrnem, da ne, jame vame siliti, naj mu povem, kdo je imel toliko umevanja za pomembnost Trubarjevo in njegove zasluge, da je prevzel pokritje stroškov za njegov spomenik. In natvezim mu, da polovico jaz, polovico pa gospa dr. Tavčarjeva. Še danes ga vidim, s kakšnim začudenjem na licih je sprejel to naznanilo. Do svoje smrti je bil prepričan, da je res tako in je zato – dasi sam na sebi ni bil nič kaj navdušen občudovalec ženskega spola – o gospej dr. Tavčarjevi vedno govoril z izrednim spoštovanjem.

Stvar glede stroškov za spomenik pa ni bila takšna. Preskrbel sem si namreč pokritje drugače. V 'Ljubljanski kreditni banki' dal sem si vsako leto od občnega zbora dovoliti neko vsoto, da jo po svojem prevdarku razdelim v narodne in občekoristne namene. Poskrbel sem, da je ta vsota dve zaporedni leti bila za toliko višja, da sem mogel iz nje plačati Trubarjev spomenik. Iz prijateljskih nagibov do dr. Tavčarja sem potem z njegovim soglasjem dal razglasiti, da je njegova soproga soprispevateljica stroškov za spomenik.«¹⁵²

Rasto Pustoslemšek piše, da se je Društvo slovenskih književnikov in časnikarjev v dvomu, ali bo mogoče zbrati potrebna sredstva za spomenik, obrnilo na župana Hribarja in podžupana Tavčarja, ki sta odbor pomirila z izjavo, da bosta sama preskrbela potrebni denar.¹⁵³

Na seji magistratnega gremija 29. oktobra 1910 je magistratni svetnik dr. Miljutin Zarnik predlagal, naj Trubarjev spomenik čez zimo zaščitijo z lesenim opažem.¹⁵⁴ Magistrat je vprašal kiparja Svetoslava Peruzzija, avtorja cesarjevega spomenika (1908), in Bernekerja, ali je treba njuna spomenika zaščititi čez zimo. Oba kiparja sta odgovorila, da spomenika lahko ostaneta nepokrita. Peruzzijev odgovor je bil nedorečen, zato je magistrat dal cesarjev spomenik zaščititi. Berneker je prosil, naj Trubarjev spomenik vsaj eno leto ne zakrijejo, »da se vleže na njega primerno lepa patina«. Pojasnil je, da tudi dunajski vodnjaki in kipi pred dunajsko Mestno hišo, ki so izklesani iz laaserskega marmorja, ostanejo čez zimo nepokriti. »Druge zime, če ravno želite, da bi spomenik preveč ne zatemnel, se lahko pokriva.«¹⁵⁵ Patina

¹⁵² Ivan Hribar, »Javni spomeniki, *Moji spomini*, I. del, Ljubljana 1983, str. 305–306. – Ljubljanska kreditna banka je bila med ustanovniki Društva slovenskih književnikov in časnikarjev (po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 247).

¹⁵³ Po: Rasto Pustoslemšek, »Začetki stanovske organizacije slovenskih novinarjev (Memoarski oris)«, *Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani*, Ljubljana 1937, str. 253.

¹⁵⁴ Uradno poročilo, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MOLj. Reg. I. – F 1569/28.743/1908.

¹⁵⁵ Bernekerjevo pismo z dne 8. 11. 1910, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MOLj. Reg. I. – F 1569/28.743/1908.

»bo lepoto tega spomenika še bolj povzdignila«, je poudaril *Slovenski narod*.¹⁵⁶

Šentklavške tercijalke na čelu s pomivalko Mano naj bi, tako je pisalo *Jutro*, grozile, da bodo Trubarjev spomenik napadle s kamni. *Jutro* je nadškofu Jegliču svetovalo, naj tiste kaplane in fajmoštre, ki po Ljubljani pasejo lenobo in si bašejo žepe, spodi na deželo delat, ne pa da jim dopušča, da rogovilijo v Katoliški tiskarni, Marijanišču in Društvu sv. Marte ter izrabljajo neizkušene ženske.¹⁵⁷

Neznani vandali so decembra 1910 odnesli srebrne smreke, ki so bile nasajene pri Trubarjevem spomeniku in v Tivolškem parku. Mestni vrtnar je ponudil 30 kron nagrade za tistega, ki bo pomagal odkriti krivca.¹⁵⁸

Leta 1912 so v niši poleg vrat v ljubljansko stolnico sv. Nikolaja postavili kipa sv. Tomaža Akvinskega in sv. Bonaventure (v spomin na svetovni evharistični kongres na Dunaju). Naslednje leto so v nišah na severni strani stolnice nasproti bogoslovnega semenišča postavili kipa prvega ljubljanskega škofa Žige pl. Lamburga in devetega škofa Tomaža Hrena (v spomin na 1600-letnico Konstantinovega milanskega edikta in IV. slovenski katoliški shod). Kipi iz moravskega peščenca so nastali v podobarski delavnici Ivana Pengova (1879–1932).¹⁵⁹ Kip škofa Lamburga je v celoti Pengovovo delo, Hrenovo glavo pa je izdelal kipar Tine Kos (1894–1979), gojenec ljubljanske umetnoobrtne šole, ki je delal v Pengovovi delavnici.¹⁶⁰ Stroške za kipa je poravnal prelat Josip Lesar,¹⁶¹ ta je o obeh škofih istega leta pisal v *Domu in svetu*,¹⁶² ki navaja, da sta Pengov in Kos predstavila Hrena kot »moža močne volje in krepkih dejanj«,¹⁶³ o čemer naj bi pričali nekoliko nazaj nagnjena glava z bistrimi, pozornimi očmi, izraz obraza in krepki gib, s katerim je Hren k sebi pritisnil brevir, ki ga drži v levici. Kip je nastal po oljnem portretu v škofijski palači,¹⁶⁴ o katerem pa je *Slovenski narod* podvomil, ali res predstavlja Tomaža Hrena.

¹⁵⁶ Po: »Pokritje ljubljanskih spomenikov«, *Slovenski narod*, 1910, št. 426.

¹⁵⁷ Po: »Naš Trubar in šentklavške tercijalke«, *Jutro*, 1910, št. 69.

¹⁵⁸ Po: »Vrhunec surovosti«, *Slovenski narod*, 1910, št. 460.

¹⁵⁹ Po: J. F. (=Janez Flis), »Domača umetnost«, *Slovenec*, 1913, št. 257.

¹⁶⁰ Po: Blaž Resman, »Tomaž Hren, celopostavni kip«, *Upodobitve ljubljanskih škofov*, Narodna galerija v Ljubljani, 2007, str. 276.

¹⁶¹ Po: Viktor Steska, »Ljubljanski plastični spomeniki«, *Mladika*, 1936, št. 12, str. 459.

¹⁶² Josip Lesar, »Žiga Lambert – Tomaž Hren«, *Dom in svet*, 1913, št. 12, str. 446–453.

¹⁶³ Morda z oziroma na Otona Župančiča, ki je o Trubarjevem spomeniku napisal naslednje verze: »Glej, mož prepričanja in mož dejanja! / Tako stoji in narod svoj uči. / Ne mučenik: on, kmeta sin, ne sanja, / in Husov naša zemlja ne rodi« (Oton Župančič, »Pri kiparju Bernekerju«, *Ljubljanski zvon*, 1908, št. 9, str. 33).

¹⁶⁴ Po: »Naše slike«, *Dom in svet*, 1913, št. 12, str. 480. – Portret neznanega slikarja (ok. 1625–1630) je po izročilu veljal za portret škofa Tomaža Hrena, čeprav je bil napis (škofovo ime, življenjski letnici) dodan šele v 19. stoletju. Nesporni Hrenov portret iz leta 1611 (domnevni avtor Peter Steidler) je do Zgodovinske razstave slovenskega slikarstva leta 1922 veljal za portret škofa Otona Friderika Buchheima (po: Ana Lavrič, »Tomaž Hren, portret«, *Upodobitve ljubljanskih škofov*, Ljubljana 2009, str. 269).

Viri in literatura

Viri

Zapuščina Frana Bernekerja v Narodni galeriji, inv. št. NG D 47
Zgodovinski arhiv Ljubljana, MOLj. Reg. I. – F 1569/28.743/1908

Časopisni viri

Slovenski narod 1868, 1886, 1887, 1891, 1905, 1907, 1908, 1909, 1910
Slovenec 1880, 1886, 1893, 1902, 1908, 1910, 1912, 1913
Ljubljanski zvon 1884, 1886, 1887, 1900, 1908, 1910, 1912
Edinost 1886, 1908
Zgodnja Danica 1886
Katoliški obzornik 1901
Naši zapiski 1905
Slovan 1905, 1908
Čas 1908
Delavski list 1908
Dom in svet 1908, 1913
Gorenjec 1908
Laibacher Zeitung 1908
Ljubljanski škofijski list 1908
Nova doba 1908
Rdeči prapor 1908
Svobodna misel 1908
Soča 1908, 1910
Narodni dnevnik 1909, 1910
Jutro 1910
Časopis za zgodovino in narodopisje 1935
Mladika 1936
Loški razgledi 1955
Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino 1971, 2013
Koroški fužinar 1972
Primerjalna književnost 1987

Literatura

Cankar, Ivan, *Zbrano delo*, XXV. knjiga, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1976.
Čopič, Špelca, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Moderna galerija, 2000.
Gantar Godina, Irena, *Neoslavizem in Slovenci*, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
Ivan Hribar, *Moji spomini*, I. del, Ljubljana: Slovenska matica, 1983.
Kristan, Etbin, *Primož Trubar in slovensko ljudstvo*, Ljubljana: Delavska tiskovna družba, 1908.
Prijatelj, Ivan, *O kulturnem pomenu slovenske reformacije*, Ljubljana: L. Schwentner, 1908.
Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani, Ljubljana: Jugoslovansko novinarsko združenje, ljubljanska sekcija, 1937.
Upodobitve ljubljanskih škofov. Ljubljana: Narodna galerija, 2007.

SUMMARY

Trubar Memorial in Ljubljana

Damir Globočnik

Tasked with marking the 400th anniversary of the birth of Primož Trubar, the originator of Slovene literature who laid the foundations of the standard Slovene language, a committee was formed on the initiative of the Slovene Writers' and Journalists' Association in Ljubljana in late 1907. In April 1908 the sculptor Franc Berneker (1874–1932) was selected to produce the Trubar Monument. On behalf of the preparation committee contributions were collected by the treasurer Mihael Lukanc Noble of Savenburg and editors of the liberal newspaper *Slovenski Narod*, which published the donors' names. Only liberal and social-democratic newspapers were asked to publish an appeal to gather contributions.

In 1908 Berneker made a model of the monument (clay), which had to be carved in Lasa marble. Originally, the statue was to be erected in front of Narodni Dom; however, they eventually opted for the nearby Bleiweis Park. The monument could not be completed by the 8th Pan-Slavic Journalistic Congress, which was held in Ljubljana between 7 and 10 September 1908, so they laid its foundation stone (on 8 September, after the solemn ceremony in honour of Trubar that was organized by Slovenska Matica, where Dr Ivan Tavčar, head of Slovene Writers' and Journalists' Association, held a speech). Contributions for the memorial were collected for two years. Ivan Hribar and Franja Tavčar, honorary heads of the Committee, secured the loan because insufficient funds were raised.

Measuring 2.7 m in height, an oversized statue depicting Trubar was carved by Berneker in a workshop in Vienna. Clad in a long garment, Trubar stands behind a preaching stand on a three-stepped base. The statue was designed in a modern manner, without any historical elements that dominated Slovene statuary art up to that point. The sculpture's monumental simplicity was complemented by a contemporary Secession-style element and it was harmoniously integrated into its surroundings.

The memorial was unveiled on 1 May 1910. The Committee decided not to mark this occasion ceremoniously, as the unveiling could not surpass the solemnity of laying the foundation stone. In 1910 the poet Anton Aškerc asked the municipality to rename a part of the park Trubar Park. Hribar's term as a mayor ended in August 1910; consequently, Aškerc's proposal was not considered until February 1912, when Dr Ivan Tavčar, the new mayor, forwarded it to the Municipal Council's Decoration Section. The proposal was accepted in a public meeting held by the Municipal Council in April 1912, with votes of the Progressive People's Party and the German Party.

The efforts to erect Trubar Monument were marked by disagreement of Slovene political camps. Liberals built on Anton Aškerc's viewpoint; he was probably the first to initiate the erection of Trubar Memorial in Ljubljana. They sought parallels between Protestantism and contemporary freethinking, using Trubar in their cultural and political struggle against the Catholic camp. They emphasized that they venerate Trubar as a father of Slovene literature, not for his ecclesiastical work. The Catholic ranks recognized Trubar's literary achievement; however, they considered him to be, first and foremost, a Protestant reformer and a heretic. They associated his Protestantism with Germanity. The social-democratic view was summarized by Ivan Cankar in two lectures, which were held in Ljubljana and Trieste respectively in the spring of 1908; he was critical of both camps, Catholics and Trubar's liberal worshippers.